

Rousseau – luonto ja kasvatustieteen lapsen kasvun mahdollistajana ja muokkaajana

Juhani Tähtinen ja Terhi Katajamäki

*Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) tunnetaan parhaiten valistuksen ajan yhteiskuntafilosofina ja tuotteliaana kirjoittajana. Hän tarkasteli tuotannossaan laajasti ihmisyhteyttä, ihmiseksi kasvamista ja sivilisoituneen yhteiskunnan piirteitä. Näihin tulkintoihin hän liitti hyvin keskeisesti myös kasvatukseen: hän sekä kritisoi erittäin tiukasti aikansa kasvatuskäytänteitä että esitti oman laaja-alaisen kasvatuskonseptionensa. Laajemmin hän käsitteli kasvatusta *Émile* eli kasvatuksesta -teoksessaan, mutta muussakin tuotannossa kasvatuskysymystä vähintäänkin sivutaan. Rousseauin kasvatusta koskevia esityksiä tuleekin tarkastella osana hänen laajempaa ihmis- ja yhteiskuntatulkintaansa. Artikkelissa avataan Rousseauin ihmis- ja lapsitulkintoja sekä hänen kasvatuskonseptiotaan erityisesti ihmiseksi kasvamisen ja kasvatuksen näkökulmasta. Tarkastelussa keskitytään ennen puberteetti-ikää toteutuvaan kasvatukseen. Kun lapset tulevat puberteetti-ikänsä, Rousseau näkee heidän syntyvän ”uudelleen” (ensin synnyttään olemista, toiseksi elämään varten), jolloin myös kasvatukseen tulee uusia painotuksia. Rousseauin kasvatuskonseptiota kutsutaan yleisesti luonnolliseksi kasvatukseksi. Artikkelissa avataan tätä Rousseauin kasvatustyyliä sekä tähän liittyviä keskeisiä käsitteitä ja lähtökohtia yleisellä tasolla. Rousseauin lapsi- ja kasvatustulkintoilla on ollut merkittävä vaikutus siihen, miten nykyään näemme lasten luonnon, lapsuuden ja kasvatuksen. Nekin tulkinnat, jotka eivät ole näihin tulkintoihin niin merkittävästi vaikuttaneet, antavat tärkeitä virikkeitä kasvatukseen ja opetuksen, laajemmin koko elämänorientaatiomme, taustalla olevien peruslähtökohtien pohtimiselle. Yleisestikin, kuten tämäkin artikkeli näyttää, Rousseauin tulkinnat ihmisen kehityksestä, kasvusta ja kasvatuksesta antavat edelleen sekä nykykasvattajille että kasvatustieteen opiskelijoille runsaasti aineksia oman ihmis-, lapsi-, lapsuus-, kasvatustieteen- ja myös yhteiskuntakäsityksen muodostamiselle.*

Johdanto

Artikkelissa tarkastellaan valistusfilosofi Jean-Jacques Rousseauin (1712–1778) käsityksiä ihmisestä, lapsuudesta sekä lasten ja nuorten kasvatuksesta.¹ Rousseau oli jo aikanaan tunnettu, mutta myös kiistelty yhteiskuntafilosofi ja -tulkki, joka ruoti aikansa ihmis-, yhteiskunta- ja kasvatuskäsityksiä ja käytäntöjä. Hänen julkaisunsa saivat jo aikanaan paljon huomiota osakseen ympäri Eurooppaa. Esi-merkiksi Rousseauin vuonna 1762 julkaistu kasvatusteos *Émile* herätti heti ilmestyessään eri puolilla Eurooppaa kiinnostusta. Tätä kuvaa sekin, että Ruotsissa siitä tehtiin jo vuonna 1805 ruotsinkielinen käännös. Ensimmäinen suomenkielinen käännös teoksesta julkaistiin tasan sata vuotta myöhemmin. Teoksen vaikutus pedagogiseen ajatteluun oli suuri. Monen 1700-luvun filantropistin kasvatuskonseption on esitetty olleen paljosta velkaa juuri Rousseauin esittämille kasvatustulkintoille. Lisäksi

¹ Haluamme kiittää erityisesti Mika Perälää asiantuntevista kommentteista, joita hän on antanut vaivojaan säästämättä tekstin viimeistelyvaiheessa. Nämä kommentit kohensivat tekstiä monelta osin merkittävästi.

esimerkiksi sveitsiläinen pedagogi Johan Heinrich Pestalozzi (1746–1827), jonka vaikutus eurooppalaiseen kansanopetuksen muotoutumiseen 1800-luvulla oli suuri, sai runsaasti vaikutteita juuri Rousseaulta. *Émile*-teoksessa esitetty kasvatustyyppi herätti aikanaan myös suurta vastustusta niin pedagogien, yhteiskuntafilosofien kuin kirkonkin piirissä. Teos julistettiin monin paikoin kiellettyjen kirjojen listalle ja Sveitsissä tämä määrättiin poltettavaksikin. Itse Rousseau joutui kirjan julkaisemisen jälkeen lähtemään Ranskasta maanpakoon. (Ks. esim. Kylmäkoski 2001.)

Rousseauun merkitystä yhtenä modernin ajan lapsikeskeisen ajattelun ja kasvatuksen keskeisimpänä suunnannäyttäjänä ei varmasti voi kukaan kieltää. Jos Rousseauun lapsi- ja kasvatustulkinnat tuntuivat suurelle osalle hänen aikalaisistaan radikaaleilta, ovat ne osittain sellaisia vielä 250 vuotta julkaisemisensa jälkeenkin. Näin siitä huolimatta, että lapsikeskeisestä kasvatustulkinnasta on viime vuosikymmenien aikana tullut osa ”valtavirtakasvatustietämämme”. Miten Rousseau sitten oikein tulkitsi ihmisten luonnon, vapauden ja kasvatuksen? Entä miten Rousseauun tulkinnat suhteutuvat ajatuksen kasvatuksesta lapsen muokkaajana? Nämä ovat kaikki keskeisiä kysymyksiä, jotka ovat läsnä meidänkin aikamme kasvatustulkintoissa ja -debateissa. Artikkelissa edellä mainittuja kysymyksiä käsitellään ennen kaikkea lasten ensimmäisten varhaisvuosien kehityksen ja kasvatuksen näkökulmasta. Näiden avulla voimme yhä edelleen tarkastella ja myös haastaa keskeisiä lapsi- ja kasvatustulkintojamme. Lisäksi niiden tarkastelu antaa varmasti paljon pohdittavaa myös kasvatuksen kentillä työskenteleville ja alaa opiskeleville.

Rousseau – valistusajan filosofi ja kriitikko

Rousseauun ihmis-, yhteiskunta- ja kasvatustulkintoja on vaikea hahmottaa ilman, että näitä tarkastelee syntyäikansa eurooppalaista kulttuuria ja yhteiskuntaa vasten. 1700-lukua kutsutaan yleisesti hyödyn ja valistuksen aikakaudeksi. Ensimmäinen näistä määreistä liittyy siihen, että kyseisenä aikakautena korostettiin maallisen, erityisesti taloudellisen, hyödyn keskeisyyttä ja uskottiin aiempaa vahvemmin jatkuvaan edistykseen, samaten koko ihmiskunnan edistymiseen. Valistuksen käsite liittyy puolestaan siihen, että tällä aikakaudella kasvatukselle ja koulutukselle, yleisemmin kansanvalistukselle, alettiin antaa aiempaa suurempi yhteiskunnallinen merkitys. Kasvatuksen, koulutuksen ja myös tieteen odotettiin antavan oman panoksensa ihmisten ja kansakuntien taloudelliselle ja henkiselle edistymiselle sekä hyvinvoinnille, ja näiden myötä koko ihmiskunnan edistymiselle. Yleensäkin valistuksen vuosisadalla usko ihmiseen, ihmisten kaikkietävyuteen ja kasvumahdollisuuksiin nosti voimakkaasti päätään. (Esim. Berlin 2017.)

Valistuksen radikaaleimmille edustajille oli tyypillistä olemassa olevien yhteiskunnallisten rakenteiden, instituutioiden ja tapojen, myös moraalikäsitteiden kritiikki ja kyseenalaistaminen. Robert Lovén (2008, 3–5, 8) mukaan valistuksen voikin tästä näkökulmasta tarkasteltuna katsoa olleen ennen kaikkea intellektuaalinen liike. Hänen mukaansa valistuksen nousun Euroopassa mahdollistivat monet yhteiskunnalliset tekijät: jo pidempään vallinnut suhteellisen tasapainoinen poliittinen, sosiaalinen ja taloudellinen vakaus sekä porvarillisen elinkeino toiminnan ja yhteiskunnan merkityksen vahvistuminen. Näitä seurannut hyvinvoinnin kasvu loi maaperää uusille yhteiskunnallisille tulkinnoille ja liikkeille. Lisäksi se, että kirkon auktoriteetti ja moraalinen valta-asema alkoi säröillä, antoi tilaa uusille ideologisille ja tieteellisille avauksille. Tieteen piirissä, esimerkiksi fysiikan ja matematiikan tieteenaloilla, oli tehty jo 1600-luvun puolella monia läpimurtoja, jotka kaikki saivat 1700-luvulla

yhä enemmän kannatusta osakseen. Nämä heijastuivat esimerkiksi siihen, millaiseksi tieteen tehtävä määriteltiin ja miten tietoa katsottiin hankittavan. Laajasti tulkiten tieteen uudet tarkastelukulmat muovasivat käsityksiä tiedosta sekä ihmisten maailmankuvaan liittyviä tulkintoja. Maailmaa alettiin tarkastella yhä enemmän mittaustulosten perusteella aiempien hengellisten tulkintojen sijaan. Uusi tapa heijastui myös Ruotsin tiedemaailmaan ja siten myös Turun akatemiaan. Tämä näkyi esimerkiksi juuri luonnontieteellisen tutkimuksen aseman merkittävänä vahvistumisena. Tieteen odotettiin nyt palvelevan aiempaa suuremmin taloudellisen, tekniikan ja yhteiskunnan, mutta myös ihmisten moraalisena kasvun edistymistä. Luonnontieteen tutkimuksia alettiinkin nyt hyödyntää yhtä lailla kaivos-toiminnassa kuin maanviljelyksessä. Tämä kaikki heijastui myös 1700-lukulaisten maailmankuvaan sekä oppineiden ihmis- ja yhteiskuntatulkintoihin. Materiaalisen, älyllisen ja tieteellisen edistyksen uskottiin yleisesti johtavan myös ihmisten edistykseen, moraalisena kasvuun. (Eriksson 1997; Love 2008, 8–13; Berlin 2017, 4; Niemelä 1998.)

Rousseau sai paljon vaikutteita aikansa ideologisesta, kulttuurisesta ja yhteiskunnallisesta käymistilasta. Tässä mielessä hänet voi nähdä ”aikansa lapsena”, vaikka hän kritisoi yhteiskunnallisissa ja kasvatusta koskevissa teksteissään aikansa vinoutuneiden käytänteiden lisäksi myös varsin vahvasanaisesti ranskalaisten valistusmiesten rationaalista ihmistulkintaa ja uskoa jatkuvaan edistykseen. Rousseau näki valistuksen päävirrasta poiketen esimerkiksi modernisaation vain lisänneen egosentrisyyttä ihmisten keskuudessa samalla kun ihmiset olivat vieraantuneet omasta luonnostaan ja itsestään. Ylipäätään hän näki yhteiskuntakehityksen murentaneen ihmisten moraalista perustaa huolestuttavalla tavalla. Yhteiskunnat olivat hänen mukaansa epäonnistuneet pahasti päätehtävässään ihmisyyden täydellisen todentumisen ja ihmisten vapauden mahdollistajana. (Kontio 2012, 34, 37–38; Lehtonen 1998, 10–11.) Rousseaun ideaaliyhteiskunnassa jokaiselle taattaisiin mahdollisuus nauttia vapaudestaan täysivaltaisena kansalaisyhteiskunnan jäsenenä. Tällaisessa yhteiskunnassa yksilö noudattaa lakia ja yleistä tahtoa. Tämä mahdollisti sen, että yksilö tuli sitoutuneeksi omaan yhteisönsä. Rousseau itse asetti tavoittelemisen arvoiseksi kotimaansa Sveitsin hallintotavan. (Love 2008, 104–105, 108–109.)

Rousseau suhtautui, kuten myöhemmin yleisesti romantiikan edustajat, hyvinkin varauksellisesti myös valistuksen ajan vahvaan tiedeuskoon ja kritisoi ajan luonnontieteellistä orientaatiota kapea-alaiseksi. Hän ei ollut tässä, kuten ei ihmis- ja yhteiskuntakritiikissäänkään, edelläkävijä. Samansuuntaista tiedekritiikkiä esitti muun muassa Petrarca jo 1300-luvulla. Petrarca ei uskonut, että tieteen avulla ihmiskunta voisi saavuttaa tiedon ja onnen. Vastaavansuuntaista epäilyä tämän suhteen löytyi niin renessanssiajan humanistien joukosta kuin modernin ajan oppineidenkin piiristä. Samoin kuin yhteiskuntaa Rousseau epäili tieteen mahdollisuuksia edistää ihmiskunnan ja yhteiskuntien hyvinvointia; pikemminkin tämä näytti vaikuttavan aivan päinvastaisesti. (Niiniluoto 2011, 101.) Vaikka Rousseau oli aikansa valistusajan kasvatti, pyrki hän myös ottamaan etäisyyttä aikansa vallitseviin oppeihin. Kimmo Kontion (2012, 54, 110) mukaan Rousseau teki viimeistään *Émile-* ja *Yhteiskuntasopimus* -teoksissaan selkeän irtioton ranskalaisen valistuksen doktriineista, kuten sen empiristis-positivistisesta orientaatiosta ja utilitaristisesti painottuneista etiikkatulkinnoista.

Rousseau korosti valistuksen edustajia enemmän myös ihmistulkinnassaan ihmisten tunnepuolta, kokemuksellisuutta ja mielikuvituksen merkitystä, vaikkei hän kieltänyt ihmisen järjen merkitystä ihmisyydelle (Niiniluoto 2011, 101). Rousseau näkeekin tunnepuolen olevan ihmisille ensisi-

jainen, kaiken olemassaolon perustana: ihmisen tunnemaailma kehittyy ennen älyllistä puolta, ajattelukykyä ja käsitteiden muodostumista. Tämä ei tarkoittanut sitä, että Rousseau olisi väheksynyt ihmisten rationaalisuutta tai järjen merkitystä, pikemminkin päinvastoin. Hänen mukaansa sekä tunteettää järkipuoli kuuluvat keskeisesti ihmisyyteen: molemmat olivat elementtejä, joiden varaan ihmisten moraalinen tai siveellinen järjestys rakentui. (Rousseau 1762/1933, 584, 589.) Hänen voikin nähdä edustaneen jo 1700- ja 1800-luvun taitteessa vahvistuneen romanttisen liikkeen edustajien ihmistulkintoja korostaessaan esimerkiksi ihmisen tunnepuolen merkitystä sekä kritisoidessaan valistuksen vahvaa edistys- ja tiedeuskoa. Toisaalta niilläkin tulkinnoilla on perustansa, joissa Rousseau lasketaan valistuksen edustajaksi huolimatta hänen selkeästä irtiotosta valtavalistuksen vahvaa edistysuskoa, kapea-alaista koulutusajattelua ja rationaalista ihmistulkintaa vastaan. Tulkinnan mukaan Rousseauin kritiikki oli luonteeltaan kuitenkin valistuksen sisäistä kritiikkiä, ei tästä kokonaan irtaantumista. Tätä tulkintaa tukee se, että Rousseauin kasvatuksen viimekätinen tavoite Émilien kasvatuksessa oli rationaalinen, autonominen ja yhteiskunnallisesti toimintakykyinen kansalainen.

Rousseauin ihmistä, yhteiskuntaa ja kasvatusta käsittelevät tekstit

Rousseauin kirjailijanura alkoi vasta vuonna 1749, jolloin hän oli 37-vuotias. Seuraavien reilun kymmenen vuoden aikana hän julkaisi hyvinkin runsaasti. Myös tekstien aihepiiri oli laaja ulottuen aina musiikkia ja teatteria käsittelevistä kirjoituksista ihmisten elämästä ja kehittymisestä, yhteiskuntaa ja kasvatusta käsitteleviin kirjoihin saakka. Hänen pääjulkaisunsa käsittelevät yhteiskunta- ja kasvatustieteellisiä kysymyksiä. Rousseauin yhteiskunnallisesti tärkeimmät teokset muodostavat kokonaisuuden: ensimmäinen tunnetaan diskurssi I:nä (*Un Discours sur les Sciences et les Arts*, 1750) ja toinen diskurssi II:nä (*Un Discours sur l'Origine et les Fondemens de l'Inégalité parmi les Hommes*, eli *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*, 1755). Tekstien kirjoittamisen innoittajina toimivat Dijon'n akatemian kirjoituskilpailut. Ensimmäisen kirjoituskilpailun kysymyksenä oli se, oliko taiteiden ja tieteiden kehittyminen ollut hyödyksi moraalille. Toisen kirjoituskilpailun kysymyksellä haettiin vastausta siihen, mistä ihmisten eriarvoisuus oli peräisin. Kolmas Rousseauin yhteiskuntakysymyksiä käsittelevä pääteos on vuonna 1762 julkaistu *Yhteiskuntasopimus* (*Du contrat social ou principes du droit politique*). Kaikissa kolmessa teoksessa kasvatustarkasteluilla on oma sijansa. Rousseaulle kasvatusta on keskeinen osa ihmisten yhteiskunnallista ja poliittista olemista. Kasvatusta tarjoaa myös avaimen ihmisten siveellisyyden ja yhteiskuntien tilan kohentamiseen ja parantamiseen. *Yhteiskuntasopimuksesta* -teoksen kanssa samana vuonna ilmestynyt *Émile eli Kasvatuksesta* (ransk. *Émile ou De l'éducation*) -teos on luonnollisesti Rousseauin kasvatusta käsittelevä pääteos. Lisäksi vuotta aiemmin julkaistussa romaanimuotoon kirjoitetussa *Julie, ou la nouvelle Héloïse* -teoksessa kasvatuskysymykset olivat pääosassa. Tässä teoksessa tarkastelussa ovat ennen kaikkea kotikasvatukseen, yleisemmin kodin ja naisten rooliin ja äitiyden velvollisuuksiin liittyvät kysymykset. (Lehtonen 1998; Riley 2011; Kontio 2012.)

Rousseauin mukaan *Émile*-teos sai alkunsa siitä, kun hän alkoi kirjoittaa erälle hyvälle ja arvostetulle tytölle (rouva de Chenoncaux'ille) lasten kasvatusta tueksi muutaman sivun suppeaa ”miel- ja havaintokokoelmaa”, kuten hän teoksensa alkusanoissa tätä lukijalleen selittää:

Aloin kirjoittaa tätä miete- ja havaintokokoelmaa, joka kaipaa järjestystä, melkeinpä yhtenäisyyttäkin, hyödyttääkseni erästä hyvää ja arvostelukykystä äitiä. Alkusuunnitelmani oli ainoastaan muutaman sivun pituinen kirjoitelma; mutta kun aineeni vasten tahtoani tempasi minut mukaansa, tämä kirjoitelma huomaamattani paisui kokonaiseksi teokseksi, joka epäilemättä on liiankin suuri siihen nähden, mitä se sisältää, mutta liian pieni käsittelemäänsä aineeseen nähden. (Rousseau 1762/1933, 1.)

Émile-teoksesta tuli siis aivan jotain muuta, mitä Rousseau sitä kirjoittaessaan oli tarkoittanut. Vuonna 1933 julkaistussa Jalmari Hahlin suomennoksessa sivumäärä ylittää yli tuhannen rajan. Rousseau toteaa teoksen esipuheessa epäröineensä vielä käsikirjoituksen valmistuttua, julkaistako teosta vai ei. Onneksi hän päätyi teoksen julkaisemisen kannalle.

Émile on eittämättä kasvatukseen opastava – tosin hyvin idealistinen – kirja, mutta se on paljon muutakin. Tätä kuvaa osuvasti se, kuinka monenlaisia tulkintoja kirjasta on ajan myötä esitetty. *Émile*-teoksen pääjuonne rakentuu kuvitteellisen orpopojan, Émilin, kasvun, kehityksen ja kasvatuksen lähtökohtien esittelyyn ja tulkintaan. Vasta kirjan viidennessä osassa käsitellään naisten luontoa sekä heidän yhteiskunnallista asemaansa ja tehtäviään. Tähän tarkasteluun liittyen Rousseau pohtii laajemmin tyttöjen kasvatusta, joka poikkeaa luonnon ja heille asetettujen tehtävien vuoksi merkittävästi Émilin saamasta kasvatuksesta. Lisäksi kirjan neljännessä osassa Rousseau pääsee esittämään kriittikkensä myös aikansa kirkon toimintaa ja uskonnollista kasvatustoimintaa kohtaan käsitellessään omaa luonnollisen teologian ideaansa savoijilaisen apulaispapin uskontunnustuksen myötä. Kontion (2012, 29–30, 111, 297) mukaan Rousseau tarvitsi apulaispapin uskontunnustusta voidakseen tarkastella kriittisesti aikansa materiaalisia, filosofisia ja ideologisia tulkintoja sekä yleisemmin materiaali- kulttuurin kestättömyyttä. Rousseau ei nähnyt näiden voivan tarjota ihmisille kestävästä elämän orientaatioperustaa. Jo nämä kolme tarkastelukulmaa – (1) Émilin kasvatustyyli ja ajan kasvatuksen kritiikki, (2) naisen ja miehen luonnon, yhteiskunnallisen aseman ja kasvatuksen sekä (3) uskonnollinen ja yhteiskunnallinen tulkinta ja kritiikki – antavat mahdollisuuden lukea teosta hyvinkin monesta näkökulmasta.

Edellä kuvattujen kolmen tarkastelukulman lisäksi *Émile*-teoksen tarkoitusperää on määritelty hyvin monella tavalla. Esimerkiksi John Warner näkee teoksen lähestyvän ihmisyyden olemusta erilaisten sosiaalisten suhteiden kontekstissa (Warner 2015, 87). Teosta on pidetty myös filosofisena teoksena, jossa kasvatusta tarkastellaan yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta, erityisesti siten, kuinka yksilö kykenee säilyttämään luontaisen hyvyytensä, vaikka joutuukin elämään korruptoituneessa ja turmiolisessa yhteiskunnassa (Burch 2017, 5–6.) Burchin mukaan *Émile*-teosta ei varsinaisesti olekaan kirjoitettu kasvatusta. Hänestä kirja on enemmänkin aikansa kasvatustraditioita kriittisesti tarkasteleva filosofis-pedagogisesti painottunut yleisteos, jossa Rousseau esittelee vallitsevalle kasvatuskonseptioille vaihtoehdoisen, luonnollisen kasvatuksen periaatteeseen nojaavan oman kasvatustyylin, jonka tavoitteena on tukea lasten kasvua humaniseksi ja hyväksi ihmisiksi. Laurie Johnson on puolestaan tulkinnut *Émile*-teosta kunnian näkökulmasta: kirjan välityksellä voikin hänen mukaansa avata sitä, miten Rousseau näki kunniantunnon kehittymisen ja kehittämisen ihmisessä. Samalla teos on Johnsonin mukaan hyvä esimerkki Rousseauun tavasta ymmärtää kasvatusta kokonaisuutena, sen kaikessa laajuudessa ihmisen koko elämänpolun näkökulmasta. (Johnson 2012, 133.)

Martina Reuter on puolestaan vertaillut Rousseau ja Mary Wollstonecraftin tekstejä niissä esiintyvän kuvitteellisuuden käsitteen (*imagination*) tulokulmasta käsin (Reuter 2017). Lauri Kempin (2020/2005, 26) mukaan *Émile*-teosta voi lukea myös siten, että Rousseau käsittelee tämän sivuilla toisaalta omaa ongelmallista isäsuhdettaan, jota määritteli pitkälti hänen lapsuudessa kokemansa hylätyksi tulemisen trauma. Lisäksi Kempin katsoo Rousseau käsittelevän kirjassa omaa epäonnistunutta isyyttään; hänhän sijoitti kaikki omaa viisi lastaan orpokoteihin. Kimmo Kontio (2012) katsoo puolestaan omassa tulkinnassaan Rousseau pyrkinen *Émile*-teoksessaan ennen kaikkea hakemaan ratkaisua modernin yhteiskunnan ja ihmisten vieraantumiseen ongelmiin. Teoksessa, joka oli Kontion (2012, 180) mukaan täydellinen antiteesi aikansa kasvatuskäytänteille, hän luonnosteli sellaista kasvatustapaa ja pedagogista reformia, jonka avulla ihmiset olisivat voineet vapautua tästä turmiollisesta ja alistavasta tilasta. Kontion mukaan Rousseau *Émile*-teos on pedagoginen fiktio, jolla hän pyrkii ratkomaan tätä ongelmaa, samalla sen ollessa modernikriittinen teos kasvatuksesta. Kontio korostaakin sitä, että *Émile* tulisi lukea yhdessä muiden hänen yhteiskuntaa ja ihmistä käsittelevien teostensa kanssa. Luetteloja voisi vielä jatkaa, mutta edellä oleva osoittanee jo sen, kuinka moniulotteisesta teoksesta on kyse.

Tässä artikkelissa *Émile*-teos mielletään ennen kaikkea ihmisyyden ja lapsuuden tulkinnaksi, jossa vallitsevia 1700-luvun tulkintoja törmäytetään Rousseau idealistisiin ja utopistisiin tulkintoihin. Tästä näkökulmasta katsoen teos on lapsuuden puolustaja, yksilölapsitulkinnan sekä lapsuuden ja nuoruuden ajan keskeisyyden merkitystä ihmiseksi kasvamiselle korostava kriittinen puheenvuoro. Artikkelin tarkastelukulmasta johtuen avataan seuraavissa kappaleissa ennen kaikkea Rousseau ihmiss-, lapsi- ja kasvatuskonseptiota keskittyen erityisesti lapsen varhaisvuosiin liittyviin tulkintoihin. Tulkinnan päälähteenä toimii *Émile*-teos, erityisesti sen kaksi ensimmäistä kirjaa, jotka käsittelevät lasten elämää, hoitoa ja kasvatusta syntymästä noin 12 ikävuoteen. Valittu tarkastelukulma saa perusteensa siitäkin, että Rousseau tavoitteena oli esittää aikalaiskasvatuskritiikin lisäksi tälle kasvatustraditiolle vaihtoehtoinen malli. Hän itse piti tätä osaa esityksestä hyvin tärkeänä: Rousseau mukaan siinä ei ollut mitään uutta, että ajan kasvatustapoja kritisoitiin. Sen sijaan uutena hän piti yritystään rakentaa ja esittää parempia kasvatuskäytäntöjä huonoksi havaitsemiensa käytäntöjen tilalle. Toki hän myönsi samalla esimerkiksi John Locken häntä ennen käsitelleen aihetta (Rousseau 1762/1933, 1–6). *Émile*-teoksen rinnalla turvaudutaan kuitenkin myös jossakin määrin edellä mainituista diskurssiteoksista jälkimmäiseen eli *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteita perusteista* ja *Yhteiskuntasopimus*-teoksiin. Kaikki yllämainitut teokset on suomennettu. *Émile*-kirjan ensimmäinen suomennos julkaistiin jo vuonna 1905. Artikkelissa on käytetty teoksen vuonna 1933 julkaistua versiota.

Luonto ja vapaus – yhteiskuntakehityksen tuomat kahleet ja pakot

Luopuessaan elämästä ihminen turmelee oman olemisensa, luopuessaan vapaudesta hän tuhoaa sen siinä määrin kuin pystyy. Koska mikään maallinen hyvä ei voi korvata kumpaakaan niistä, olisi loukkaus niin luontoa kuin järkeäkin kohtaan luopua niistä mistään hinnasta. Vapaus on annettu ihmisille luonnolta, vanhemmillakaan ei ole lapsilta oikeutta viedä tätä. (Rousseau 1755/2000, 96.)

Kuten yllä olevasta lainauksesta ilmenee, Rousseau yhdistää ihmistulkinnassaan vapauden käsitteen tulkinnan luonnon käsitteeseen. Molemmat, niin ihmisluonto kuin vapauskin, kuuluvat perustavanlaatuisesti ihmisyyteen, siksi ihmisten tulee niitä kunnioittaa ja tavoitella. Molemmat näistä käsitteistä ovat keskeisessä asemassa myös hänen ihmisen kehitystä ja kasvatusta sekä yhteiskuntaa koskevissa tulkintoissaan. Yhteisöissä eläessään ihmiset joutuvat antamaan näistä aina jossakin määrin periksi, mutta kokonaan näistä ei pitäisi luopua eikä niitä saisi kasvatettavissa lapsissa ja nuorissakaan tukahduttaa tai hävittää. Valitettavasti sivilisoitunut yhteiskunta tahtoo näin väkisin tehdä oman toimintalogiikkansa vuoksi. Näin oli 1700-luvulla, tai ainakin Rousseau kritisoi aikansa länsimaisia korrupoituneita ja materialistisia yhteiskuntia siitä, että kansalaiset olivat kadottaneet vapautensa, todellisen luontonsa ja yleisesti vieraantuneet itsestään ja toisistaan.

Sen lisäksi, että Rousseau tulkitsi vapauden olevan yksi ihmisen perusominaisuuksia, käytti hän tätä käsitettä myös sivilisoituneisiin yhteiskuntiin liittyvien kehitystrendien tarkasteluun ja kritisointiin. Hänen mukaansa yhteiskuntakehityksen myötä ihmisten vapaudentila on rajoittunut merkittävästi, minkä vuoksi ihmiset olivat kadottaneet elävän yhteytensä itseensä, luontoonsa ja vapauteensa. Rousseauin yhteiskuntakritiikin kärki ei osu yksinomaan 1700-luvun ja sitä edeltävien vuosisatojen yhteiskuntaan, vaan tässä on paljon sellaista, joka sopii meidänkin aikaamme. Onhan esimerkiksi aikamme yksi suuri ongelma ihmisten tietynlainen juurettomuus ja vieraantuminen sekä itsestään että ympäröivästä sosiaalisesta maailmasta. Vastaavasti Rousseauin materialismikritiikki sopii meidän aikaamme ehkä vieläkin osuvammin kuin 1700-luvun ihmisten elämään.

Ihmisten elämänorientaation materialisoitumisen yhdeksi ilmentymäksi Rousseau katsoi esimerkiksi vääränlaisen egoismin kehittymisen ohessa sen, että ihmiset olivat tulleet liiankin riippuvaisiksi toisten ihmisten arvostuksesta, mikä sai ihmiset pyrkimään alati ylittämään ”itsensä” ja tavoittelemaan aina vain enemmän esimerkiksi omaisuutta, kuuluisuutta, kunniaa ja mainetta. Eikö tämäkin tulkinta kuvaa meidänkin jälkikapitalistisissa yhteiskunnissa elävien suhdetta itseemme ja maailmaan? Rousseauin mukaan vahvasti muiden arvostuksesta riippuvaiset ihmiset ovat väistämättä toisten ihmisten ja omien intohimojensa orjia. He ovat menettäneet näin luonnollisen ja myös moraalisen vapautensa sekä kadottaneet yleensäkin yhteyden omaan itseensä ja myös onnellisuutensa. Tämän hän näki yhdeksi keskeiseksi lähteeksi sille, että ihmiset tuntevat itsensä onnettomiksi ja riittämättömiksi. Ihmiset, jotka ponnistelevat jatkuvasti saadakseen jotain lisää ja tavoittaakseen onnen, tulevat vain onnettomammiksi. Sen sijaan kun ihminen ei vaadi itseään olemaan tai tavoittelemaan jotain muuta kuin mitä hän on tai mitä hän voi saavuttaa, voi hän tuntea olevansa vahva, tyytyväinen itseensä ja elämäänsä. Tällainen ihminen voi myös kokea olevansa todella onnellinen. (Rousseau (1762/1933, 102–105). Olisikohan tässä meidän aikaamme ihmisille yksi Rousseauin esittämä tärkeä

viisaus, jonka ääreen meidän olisi syytä pysähtyä pohtimaan sitä, mikä oikeasti on elämässä tärkeää ja mikä puolestaan taas ei?

Rousseaulle vapauden tulkinta liittyy olennaisesti myös hänen ihmistä koskevaan perusluontotulkintaansa ja ihmisten moraalisen, sosiaalisen ja poliittisen vapauden saavuttamiseen, joka ei ollut mahdollista kuin ihmisyhteisöissä, asettumalla vapaaehtoisesti yhteisen tahdon alaiseksi. Toisaalta ihmisten ensimmäisenä lakina on sivilisoituneissakin yhteisöissä oman olemassaolon turvaaminen. Jos ihminen luopuu omasta vapaudestaan, luopuu hän samalla ihmisyydestään, tahdostaan ja ihmis-oikeuksistaan. Tällaisen ihmisen teoilla ei ole tämän jälkeen minkäänlaista siveellistä arvoa. Toisaalta ihmisten ja heidän moraalisensa kehittyminen on riippuvainen siitä, että tunnustaa oman riippuvuutensa yhteiskunnissa vallitsevasta ”yleistahdosta”, jonka normeihin ja rajoituksiin kaikkien ihmisten, ylempisäätyisistä alempiin, on vapaaehtoisesti alistuttava. (Rousseau 1762/1998, 39, 45.) Rousseau mukaan ”todella vapaa ihminen” on se, joka tahtoo sitä mitä kykenee itse omien kykyjensä varassa toteuttamaan. Hän totesi tämän olevan ensimmäinen periaate, jota tulee myös soveltaa lapsiin ja heidän kasvatukseensa: ”Se tulee vaan toteuttaa lapsiin nähden, ja silloin voi helposti johtaa siitä kaikki kasvatusta koskevat säännöt” (Rousseau 1762/1933, 111).

Rousseauin ihmis- ja kansalaistulkinnan sosiaalinen ulottuvuus kiteytyy hänen tulkintaansa siitä, että aikuisena kaikkien kansalaisten tulee toimia ja elää vapaaehtoisesti oman yhteiskunnassa vallitsevan yleistahdon normien mukaan. Hän ei kuitenkaan määritellyt missään kovin tarkoin sitä, mitä hän tällä oikeasti tarkoittaa tai miten ihmiset saavat tietoonsa sen, mitä tämä kulloinkin pitää sisällään. Rousseauin mukaan yleistahdo ilmaisee sen, mikä on kulloinkin kansalaisten yhteisten etujen toteuttamisen kannalta olennaista (Tolonen 1992). Ihminen, joka toimii tätä vastaan, on korruptoitunut tai epärationaalinen eikä hänen yksilöllinen vapautensa voi tällöin todentua. Vähän paradoksaalisesti ihminen voi olla vapaa vain sitoutuessaan yhteiskuntaansa ja siihen, mikä toteuttaa tähän läheisesti liittyvää yhteistä etua. Vaikka Rousseau näki sivilisoituneen yhteiskuntajärjestelmän toisaalta turmelleen ihmiset ja vieroittaneen heidät itsestään, hän toisaalta katsoo, ettei moraalisen tietoisuuden kohoaminen ja yksilöllinen vapaus voi todentua ilman, että yksilöt sulautuvat sosiaalisen kokonaisuuden, yhteiskunnan, osaksi. Vain näin ihmiset kykenevät ylittämään omat egoistiset intressinsä ja säilyttämään oman autonomisen itsenäisyytensä ja vapautensa. Tämän vuoksi on tärkeää, että yhteiskuntaa muutetaan sellaiseksi, että ihmisten elinympäristöt tukevat ihmisten tervettä kasvua ja antavat heille voimaa. Yhteiskuntien kokonaisvaltainen muutos ei kuitenkaan yksinään riitä, eikä se ole mahdollistakaan, jos ihmisyydessä ei tapahdu samalla kehitystä. Yksi tämän muutoksen keskeisimmistä avaimista on kasvatusta, erityisesti moraalinen kasvatusta, joka ei suinkaan kavenna vapauden alaa, vaan luo tälle ja vapaan ihmisen kehitykselle aidon perustan. (Esim. Tolonen 1992; Chazan 1993; Vakkuri 2006, 35–48; Parry 2011).

Luonto on toinen keskeinen, ehkä vaikeammin hahmotettava käsite Rousseauin ihmis- ja kasvatustulkinnassa. Luontokäsitteellä hän viittaa yhtäläillä ihmisen olemukseen ja ihmisen kehityksen kulkuaan kuin myös ihmisten elinympäristöön ja heidän välisiin suhteisiinsa, jotka vallitsivat ennen ihmiskunnan sivilisoitumisen alkua. Lisäksi hän korostaa konkreettisen luonnon merkitystä lasten varhaisvuosien ihanteellisena kasvu-ympäristönä: ideaalitapauksessa lasten tulisi saada liikkua luonnossa ja tutkia sitä mahdollisimman vapaasti. Hän käyttää myös luonto- tai luonnonkulkukäsitettä oman aikansa porvarillisen yhteiskunnan kehitystrendien kritisoimisvälineenä, ”antiteesinä tai mahdollisen ja vaihtoehtoisen historian metaforana”. Hän näkeekin ihmisten vieraantumisen luonnosta,

itsestään ja muista ihmisistä yhdeksi pääsyyksi juuri sivilisoituneen yhteiskuntakehitykseen liittyvät lieveilmiöt ja -tekijät. (Lähde 2005; Kontio 2012, 29–30, 65–66.) Rousseau tarkastelee siten luontokäsitteensä välityksellä modernin yhteiskunnan kehitykseen liittyviä ilmiöitä ja rakentaa myös omaa ideaalia yhteiskuntamalliansa, jossa todentuu ihmisten välinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvoinen toiminta sekä suhtautuminen kanssaihmiisiin (Friendlander 2004, 19–20). Tällainen yhteiskuntahan oli 1700-luvulla – ja on tätä vielä nykyäänkin – monelta osin täydellistä utopiaa. Ihmisten pitäisi Rousseau mukaan kuitenkin pitää tämä jatkuvasti tavoitteenaan.

Luontokäsitteen avulla Rousseau tarkastelee ja määrittelee siis ihmisen kasvun ja kehityksen, kuten kasvatuksen, keskeisiä piirteitä ja merkitystä. Hän kirjoittaa tähän liittyen muun muassa seuraavasti:

[...] Täten luonto, joka järjestää kaikki parhaiten, alkuperäisesti on säätänyt. Välittömästi se antaa ihmiselle ainoastaan tarpeelliset itsensäsuojelemisvaistot ja tarpeellisen kyvyn niitä tyydyttää. Se on istuttanut kaikki muut kyvyt niitä tyydyttää. Se on istuttanut kaikki muut kyvyt ikään kuin varastoon sielun pohjalle, jotta ne siellä tarvittaessa kehittyisivät. Ainoastaan tässä alkuperäisessä tilassa voiman ja pyrkimyksen tasapaino on olemassa ja siinä ihminen ei ole onneton. (Rousseau 1762/1933, 103)

Ihmisten tulisi Rousseau mukaan pyrkiä noudattamaan kaikessa luonnon järjestystä niin pitkälle kuin mahdollista. Luonto määrittelee pitkälti ihmisluonnon, ja yleisemminkin ihmisen kehityksen kulkua ja -vaiheita. Tätä kulkua tulisi kasvatuksessakin noudattaa. Ihmiset eivät synny maailmaan valmiina, mutta kaikilla on luontonsa pohjalta mahdollisuus kehittyä ja kasvaa. Tämä kaikki vaatii aikaa. Ihmiseksi kasvamisen kannalta on keskeistä ensinnäkin se, että lapsen luonnon annetaan kasvaa ja kehittyä rauhassa sille ominaiseksi. Kuitenkin, kuten vapauden käsitteen tulkintaankin, Rousseau luontokäsitetulkintaan liittyy tietty luonnon ja sosiaalisen välinen paradoksi ja jännite: hän näkee ihmisen olevan toisaalta osa luonnonjärjestystä, mihin liittyy tietty kehityksen kulku, josta ihmisillä eläimistä poiketen on kuitenkin samaan aikaan luonteenomaista pyrkimys irtaantua. Tämä irtaantumispyrkimys perustuu ennen kaikkea siihen, että ihmisillä on jo syntyessään tietynlainen sisäinen oppimis- ja ”täydellistymisen kyky”, jonka avulla ihmiset kykenevät kehittämään kaikki muita kykyjään ja ominaisuuksiaan, jos ympäristötekijät tätä kehitystä vain tukevat ja sen mahdollistivat. Lisäksi tätä pyrkimystä vahvistaa se, että ihmisillä on oma tahto ja vapaa valintamahdollisuus. Ihmisen kehitystä, esimerkiksi järjen kehittymistä ja täydellistymistä, vauhdittavat Rousseau mukaan ihmisen luontaiset intohimot, jotka perustuvat ihmisen tarpeisiin. Ne puolestaan muodostuvat pitkälti ihmisten sosiaalisessa kontekstissa rakentuvan tiedon ja halujen pohjalta. (Rousseau 1755/2000, 47–49, 66.) Rousseau näkee siten ihmisen luontoon kuuluvan tietynlaisen täydellistymiskyvyn ja myös tahdon, joka mahdollistaa nousun primitiivisestä aistillisuuden vallasta, moraalisesti korkeammalle tasolle. Tämä mahdollisuus ei kuitenkaan ole luonnon antama, vaan ihmisten oman toiminnan tulosta. Kyse on tällöin paljolti kasvatuksen ja ihmisyhteisön tuottamasta sivistyksestä, jonka myötä ihmiselle tulee ikään kuin toinen luonto, sivilisoituneen ihmisen luonto. (Kontio 2012, 162.)

Luonto ei siis yksistään määrittele ihmisten kasvua eikä kehitystä, vaan keskeinen rooli tässä on myös ihmisten luomalla sosiaalisella järjestelmällä. Ihmiset ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa

muiden kanssa oppineet esimerkiksi hillitsemään ja hallitsemaan halujaan ja tarpeitaan, mikä on tärkeää sosiaaliselle kanssakäymiselle ja yhteiskunnan moraalijärjestyksen ylläpitämiselle. Kuitenkin samoin kuin ihmisten vapauden suhteen, sivilisoituneiden yhteiskuntien sisältämät kehitystrendit eivät olleet vain myönteisiä. Suurin syy siihen, että ihminen on esimerkiksi vieraantunut luonnostaan tai että ihmisen luonto on ylipäättään turmeltunut ja itsekkyyks korostunut, on Rousseau mukaan sivilisoituneiden yhteiskuntien kehityslinjoissa ja yhteiskunnallisissa käytänteissä. Yleensäkin sivilisoitunut yhteiskunta on luonut ihmisluonnolle vieraita tarpeita, joka ilmenee esimerkiksi ihmisten materiaalisena ja kulutuskeskeisenä elämänorientaationa, joka Rousseau mukaan piinasi jo 1700-luvun ihmisiä – mitenköhän Rousseau tulkitsee meidän aikamme hyvinkin kulutuskeskeistä ja egoistista elämänorientaatiotamme –, on Rousseau mukaan yksi perussy syy ihmisten keskuudessa esiintyvälle pahalle ja kaventuneelle vapauden koventumiselle, joka estää myös ihmisen aidon kehittymisen. Rousseau mukaan tässäkin suhteessa yhteiskuntaelämässä pitäisi saada aikaiseksi radikaali muutos, jos halutaan, että ihmisten luonto ja vapaus voisivat kukoistaa jälleen.

Kuten edellä olevasta Rousseau vapauden ja luonnon tulkinnan pintapuolisesta hahmottamisesta voidaan todeta, hänen ihmis- ja yhteiskuntautopiensa ei perustu suinkaan sivilisoituneen kulttuurin ja yhteiskunnan kaikkinaiseen kieltämiseen, pikemminkin päinvastoin. Hän ei missään esittänytäkään, että kaikkien ihmisten pitäisi jättää konkreettisesti sivilisoitunut yhteiskunta ja palata luontoon. Hän kyllä toteaa, että paluu luonnonmukaiseen elämään oli suotavaa ihmisille, joilla oli siihen mahdollisuus. Suurelle osalle ihmisille tämä ei hänen mukaansa kuitenkaan ollut toimiva ratkaisu 1700-luvulla (esim. Rousseau 1755/2000, 127–128, loppuviite 9). Näin on vielä varmemmin 2020-luvun Euroopassa. Tämä ei tarkoita kuitenkaan sitä, että tämän negatiivisen kierteen edessä pitäisi luovuttaa. Yhteiskunnallisten olojen edistämisen ohessa yksi keskeinen ratkaisu rousseaulaisessa yhteiskuntatulkinnassa on kasvatusta ja sivistyksen tarjoamien keinojen hyödyntäminen. Mikko Kontion mukaan rousseaulaisesta näkökulmasta katsoen ihmiskunnan sivistysprosessissa onkin kyse ennen kaikkea vapauden kultivaatiosta. Vasta tällaisen kultivaation myötä mahdollistuu oikeasti ihmisenä kasvu ja ylipäättään inhimillinen toiminta. (Kontio 2012, 167; ks. myös Chazan 1993; Sihvola 1998, 118–120; Lähde 2005; Borchert 2006, 508–517.) Siten Rousseau voikin liittää muihin kasvatusta- ja yhteiskuntafilosofeihin, jotka tulkitsevat kasvatuksen mahdollisuudet suuriksi. Samalla hän kuitenkin katsoo siihen liittyvien lupauksien ja mahdollisuuksien toteutumisen edellyttävän ihmis- ja lapsitulkintamme, ja myös kasvatustraditiomme haastamista ja uudelleen arvioimista.

Käsityksiä ihmisen kehityksestä, lapsesta ja lapsuudesta

[...] luonnon ensimmäiset vaistot aina ovat hyvät; ihmissy-
dämessä ei ole mitään synnynnäistä häijyyttä. Siinä ei ole yh-
tään pahetta, josta ei voisi sanoa miten ja mistä se siihen on
tullut. Ainoa luonnon ihmiseen istuttama intohimo on rak-
kaus itseensä, tai itserakkaus laajassa merkityksessä käsitet-
tynä. Tämä itserakkaus itsessään tai suhteessaan meihin on
hyvä ja hyödyllinen, ja kun se ei välttämättömästi suhtaudu
muihin, on se tässä suhteessa luonnostaan välinpitämätön.
Se muuttuu hyväksi tai pahaksi ainoastaan tavasta, jolla sitä
käytetään ja niistä olosuhteista, joissa se kehittyy. Ennen
kuin itserakkauden opas, joka on järki, saattaa herätä, on
tärkeätä, ettei lapsi tee mitään sen tähden, että se nähdään
ja kuullaan, sanalla sanoen ei mitään, joka tarkoittaa toisia,
vaan että se tekee ainoastaan sen, minkä luonto siltä vaatii,
ja silloin se tekee ainoastaan hyvää. (Rousseau 1762/1933,
131.)

Rousseaun ihmis- ja lapsitulkinnan perusaksioomat nousevat pitkälti edellä esitetyistä luonto- ja va-
paustulkintoista ja ihmisen kehityshistoriallisesta tulkinnasta. Hän aloittaa pohdintansa siitä, että ih-
minen on syntyjään luontaisesti hyvä ja viaton. Luonto on näin määrännyt. Ihmisluonnossa ja -sydä-
messä ei ole alkujaan häijyyttä tai pahuutta. Rousseau ei näin ollen allekirjoittanut esimerkiksi ai-
kansa uskonnollisia tulkintoja lapsen luonnon perisyntisyydestä eikä sitä, että ihmiset ovat ennen
kaikkea tästä syystä pahaan taipuvaisia. Hän aloittaakin *Émile*-teoksensa toteamalla: ”kaikki on hyvää
lähtiessään Luojan käsistä: kaikki huononee ihmisten käsissä (...)”. Hän kääntää tässä ikään kuin
perinteisen kristillisen perisyntiopin nurinpäin, kuten Schildt (2002) on todennut. Jumalan luomistyö
ikäin kuin jatkuu jokaisen syntyvän lapsen kohdalla. Toki Rousseaukin näkee ihmisessä olevan sie-
menen, joka väärin ”ruokittuna” saattaa ihmisen alttiiksi kaikella pahalle ja turmiolliselle. Tämä on
itserakkauden ja itsekkyyden siemen, kuten yllä olevasta sitaatista ilmenee. Itserakkaus, kun se ei
vain muodostu liian suureksi eikä ala hallita ihmistä liiaksi, on ihmisyyteen kuuluva keskeinen omi-
naisuus. Rakkaus itseensä (*amour de soi*) onkin Rousseaun mukaan ihmisille synnynnäistä ja säilyy
heissä läpi elämän. Rakkaudessa itseensä ei ole mitään pahaa. Päinvastoin, se on hyvää ja luonnon-
järjestyksen mukaista. Rakkaus itseensä on samalla välttämätöntä ihmisten elämän kannalta, ja omi-
naista muillekin eläimille kuin ihmiselle; se saa eläimet ja ihmiset suojamaan omaa elämäänsä sekä
ihmisen toimimaan järjellisesti ja hyveellisesti. Terve itsensä rakastaminen on Rousseaun mukaan
ihmiselle luonnollinen tunne, mutta kun tästä tulee liian keskeinen tekijä ihmisille, muuttuu tämä
turmiolliseksi itserakkaudeksi (*Amour-propre*). Liiallinen itserakkaus, jota jalot villi-ihmiset eivät ai-
kanaan lainkaan tunteneet, saa puolestaan ihmiset asettamaan omat tarpeensa ja itsensä muiden
edelle, mikä siis ruokkii ihmisten keskuudessa kaikenlaista pahaa ja paheita sekä tekee ihmisestä liian
itsekeskeisen. (Rousseau 1755/2000, 145–146; 1762/1933, 131, 404–407, 481–482, 500–501.) Vää-
ränlaista itserakkautta ei siis Rousseaun mukaan esiintynyt villi-ihmisten parissa. Tämänkin kasvu-
alustaksi hän näkee sosiaalisen ja sivilisoituneen ympäristön, joka pitää sisällään myös vääränlaisen
kasvatuksen. (Ks. laajemmin esim. Chazan 1993; Kylmäkoski 2001.)

Rousseau sai vaikutteita ihmis- ja yhteiskuntatulkintaansa antiikin perinteisistä ja aikansa luonnonteoreetikoiden tulkinnoista. Viimeksi mainituista poiketen hän kuitenkin katsoi ihmisluonnon muovautuneen merkittävästi ihmiskunnan historian myötä. Hänen onkin todettu saaneen ihmisen kehitystulkintaansa vaikutteita myös aikansa evolutionistisista tulkinnoista, jotka olivat erityisen suosittuja Ranskan kirjallisuuspiireissä, joihin Rousseau itsekin kuului. Yleisesti, kuten jo mainittukin, Rousseau näkee ihmisellä olevan sisäsyntyisesti ”täydellistymiskyvyn”. Näin on sekä koko ihmislajin että yksittäisen ihmisenkin kohdalla. Tämä kyky heikkenee tai häviää kokonaan ikääntymisen myötä. Myös erilaisten onnettomuuksien seurauksena tämä kyky saattaa tuhoutua yksittäisten ihmisten kohdalla jo nuorempanakin. Täydellistymiskyky on tärkeä rousseaulaisessa ihmistulkinnassa, koska viime kädessä tämä mahdollistaa ihmisen sekä henkisen että ruumiillisen kehityksen ja kasvun. (Rousseau 1755/2000, 44.) Luonnollisen täydellistymiskyvyn lisäksi ihmisillä on syntyessään ainoastaan itsesuojelemissaisto ja tähän liittyvät alkeelliset kyvyt. Muut kyvyt, jotka ovat alusta alkaen iduillaan jo lasten sielussa, harjaantuvat lasten kehityksen myötä. Lapsissa oleva itsesuojelusaisto on yksi tekijä, joka saa pienet lapset toimimaan ja siten kehittymään. Ihmistä eteenpäin ajaa lisäksi synnynnäinen onnellisuuden kaipuu, ja se ettei tätä koskaan täysin saa tyydytettyä. Tämä johtaa tavoittelemaan uusia keinoja, jotka niiden tavoittamista edistäisi. Tämän Rousseau näki olevan ihmisen yksi keskeisin tiedonhalun taustalla oleva tekijä. Ensi alkuun lapset reagoivat yleisesti mielihyvän ja mielipahan tunteisiin. Lasten maailmasta saadut kokemukset alkavat siis rakentua näihin liittyvien tunnevaikutteiden ja jäsenten liikkumisen välityksellä. Rousseau korostaakin sitä, että luonnolla on esimerkiksi ruumiin vahvistamista ja varttumista varten omat keinonsa. Näitä ihmisten ei missään nimessä tulisi ehkäistä, vaan pikemminkin tukea. (Rousseau 1762/1933, 69, 103, 115, 301.)

Sen lisäksi, että Rousseau näkee lapsen kasvun ja kehityksen taustalla ihmisolemuksen liittyvän luonnollisen kehitys- ja täydellistymiskyvyn, hän korostaa lapsuutta käsittelevässä tulkinnoissaan myös luonnon ja vapauden merkitystä. Tällä hän tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että lapsuuden aikakin tulisi nähdä itsenäiseksi ja sinänsä tärkeäksi aikakaudeksi ihmisen elämänkaareissa, ei vain aikuiseksi kasvamisen tai yleisemmin tulevaan valmistumisen aikakautena. Lapsen ”tehtävä on olla lapsi”. Rousseauta huolettikin se, etteivät hänen aikansa aikuiset ymmärtäneet lasten erityisyyttä ja luontoa eivätkä sitä, miten lasten maailma ja ajattelutapa eroavat aikuisten vastaavista:

Emme ollenkaan tunne lapsen luontoa [...] Viisaimmatkin henkilöt käsittelevät etupäässä sellaista, mikä on tärkeätä täysikasvuisten tietää, ottamatta huomioon sitä, mitä lapset kykenevät ymmärtämään. He hakevat aina lapsessa täysikasvuisen ominaisuuksia, ajattelematta millainen lapsi on, ennenkuin se kehittyy aikaihmiseksi. [...] Tutkistelkaa siis aluksi paremmin oppilaitanne; sillä varmaankaan ette heitä ollenkaan tunne. (Rousseau 1762/1933, 3.)

Luonto tahtoo, että lapset ovat lapsia ennen kuin niistä tulee miehiä. Jos tahdomme muuttaa tämän järjestyksen päinvastaiseksi, kasvatamme hedelmiä, jotka eivät ole tarpeeksi tuuleentuneita eivätkä mehukkaita ja jotka ennen pitkää mätänevät; kasvateistamme tulee nuoria oppineita ja vanhoja lapsia. Lapsilla on oma omituinen tapansa käsittää, ajatella ja tuntea; ei mikään ole mielettömämpää kuin koettaa niiden sijalle tyrkyttää meidän käsitys-, ajatus- ja tuntemistapaamme. (Rousseau 1762/1933, 126.)

Rousseau kritisoi aikansa lapsitulkintoja ja kasvattajia ennen kaikkea siitä, että lasten ja aikuisten luonnon ja kehitystason välille ei ymmärretty tehdä riittävää eroa. Lasten elämän mittapuuksi ei saisi asettaa samoja odotuksia kuin aikuisille asetetaan. Tämä jo siksi, ettei lapsella ollut aikuisen valmiuksia ymmärtää ympäröivän elämän asettamia odotuksia ja normeja: on siis ymmärrettävä, ”että lapsuus on järjen uni”, kuten Rousseau (1762/1933, 165) kiteytti lasten ja aikuisten yhden keskeisen eron. Tämän vuoksi lasten kasvatuksessa ei saisi myöskään alkaa kehittää järkeä liian aikaisin. Tästä tulee pidättäytyä jo sen vuoksi, että lapsi ei ensimmäisinä vuosinaan voi ymmärtää järkeen nojaavia perusteluja eikä ottaa haltuun siihen liittyvää abstraktista opetus sisältöä. Siten on turhaa yrittää kehittää ja jouduttaa sellaista, johon lapset eivät ole vielä valmiit. Näin silloinkin, kun he näyttäisivät vastaanotettavan opetusta hyvinkin helposti. Oppimisessa ei ole tällöin kuitenkaan kyse todellisesta oppimisesta ja ymmärryksen kehittymisestä. Yksi Rousseauin yksi keskeisimmistä lasten kasvatusta ja kehitystä koskevista lähtökohdista onkin se, että lasten tulisi saada elää ja kehittyä luontonsa ja luontaisen kehitysvaiheiden ja tahtinsa mukaisesti. Lapsuusvuosiin kuuluu Rousseauin mukaan ennen kaikkea leikki, vapaa toiminta ja ympäristön tutkiminen ja hauskan pito. Rousseauin omin sanoin ilmaistuna:

[...] niin kauan kuin lasta ei ole saatettu ennakkoluulojemme orjaksi, sen harvain toivomus on aina elää mukavasti ja vapaana (Rousseau 1762/1933, 212).

Rakastakaa lapsia, edistäkää niiden leikkejä, huveja ja rakastettavia vaistoja. Kuka teistä ei olisi joskus kaihonnut tuota ikää, jolloin hymy alituisesti lepää huulilla ja rauha lakkaamatta täyttää sielun? Miksi tahtoisitte estää nämä viattomat pienokaiset nauttimasta niin lyhyestä ja eteenpäin rientävästä ajasta ja niin arvokkaasta hyvästä, jota ne eivät osaa väärinkäyttää? Miksi tahtoisitte täyttää katkeruudella ja tuskilla nämä niin nopeasti kuluvat ensi vuodet, jotka eivät palaa enempää lapsille kuin teillekään? [...] koska lapsuus ei ole tai koska sen ainakaan ei pitäisi olla muuta kuin leikkiä ja reipasta huvia.[...] (Rousseau 1762/1933, 100, 271.)

Lapsuuden vuosien, jotka Rousseaulle tarkoittavat vuosia syntymästä aina esipuberteetti-ikäen asti, pitäisi lapselle olla erityisesti vapauden, vapaan toiminnan ja ilon vuosia. Vuosia, jolloin he saavat toteuttaa omaa luontoaan tarpeidensa ja halujensa sekä omien kokemustensa pohjalta. Heidän pitää saada tuntee olevansa vapaita. Heidän pitäisi saada näinä vuosina kukoistaa ja myös säilyttää viattomuutensa mahdollisimman pitkään. Aikuisten tulisi muistaa, ettei kerran elettyjä lapsuusvuosia saa enää takaisin. Lapsuudella on paikkansa ihmiselämän järjestyksessä. Lasten tulee antaa olla lapsia ja heitä tulee kohdella kuin lapsena, ei aikuisena eikä miehenä. (Rousseau 1762/1933, 99–101, 112–113, 126). Yleensäkin lapsuus aika tulisi hänen mukaansa nähdä itseisarvona, ei vain aikuisuuteen valmistavana kehitysvaiheena. Näitä vuosia ei saisi uhrata kapea-alaisesti yhteiskunnalle tai tulevaisuudelle, vaikkei hän kielläkään lapsuuden vuosien kokemusten keskeistä merkitystä niidenkään suhteen. (Paalasmaa 2016, 41).

Vanhempien ja muiden lasten kasvattajien tulee ennen kaikkea rakastaa ja yrittää ymmärtää lastensa ja kasvattiensa maailmaa, ei muokata sitä heidän haluamaansa muottiin. Se, että lapsia tulee

arvostaa ja heidän omatoimisuuttaan ja vapauttaan vaalia, ei kuitenkaan tarkoita Rousseaulle sitä, etteivätkö he tarvitsisi lainkaan aikuisten apua ja ohjausta jo ensimmäisten vuosiansakin aikana. Rousseau mielestä luontokin pyrki takaamaan sen, että aikuiset huolehtivat jälkipolvestaan. Lasten ulkonäkö, erityisesti kasvojen ilmeet, viestivät aikuisille sitä, että he tarvitsevat aikuisten hoitoa ja huolenpitoa:

Jos tarkastaa lapsuutta sellaisenaan, onko maailmassa heikompaa, onnettomampaa ja ympäristönsä mielivallalle alttiimpaa, sääliä, hoitoa ja suojelusta tarvitsevampaa olentoa kuin lapsi? Näyttäähän siltä kuin sen kasvot olisivat niin lempeät ja sen ulkonäkö niin liikuttava vaan sen vuoksi, että kaikki, jotka sitä lähestyvät säälisivät sen heikkoutta ja rientäisivät sitä auttamaan. (Rousseau 1762/1933, 121.)

Tämä lapselle annettu apu, hoiva ja kasvatusta ei vain saanut olla vääränlaista, kuten se Rousseauin kritiikin mukaan 1700-luvulla liian yleisesti oli. Yhdeksi suuremmaksi virheeksi tässä suhteessa hän näki sen, että kasvattajat ja vanhemmat pyrkivät kiirehtimään kaikin tavoin, esimerkiksi opettamalla heille sellaista, mihin he eivät olleet lainkaan vielä ”kypsiä” (Rousseau 1762/1933, 2–3, 132–134, 164–191). Mitenköhän Rousseau kritisoi aikamme aikuisten ja maailman lapsille asettamia odotuksia?

Luonnollisella kasvatuksella suuri merkitys ihmiseksi kasvamiselle ja kehittymiselle

Kasvit voidaan jalostaa puutarhataidon avulla ja ihmiset kasvatuksella [...] Kaiken sen, mitä meillä ei ole syntyessämme, ja mitä tarvitsemme täysikasvuina, sen meille antaa kasvatusta. Tämän kasvatuksen tarjoaa meille joko luonto, ihmiset tai olot. [...] (Rousseau 1762/1933, 11–12.)

[...] Lasten kasvatusta on ammatti, jota harjoittaessa tulee osata menettää aikaansa, sitä myöhemmin voittaakseen [...] (Rousseau 1762/1933, 245–246.)

Muistakaa aina, ettei minun opetustapani periaate ole opettaa lapselle paljon seikkoja, vaan aina antaa ainoastaan oikeiden ja selvien käsitteiden juurtua sen päähän. Vaikka se ei tietäisi mitään, ei se haittaa, kunhan se vaan ei saa vääriä tietoja. Terotan sen mieleen totuuksia ainoastaan torjuakseni siitä ne erehdykset, jotka se oppisi noiden totuuksien asemesta. Järkevyys ja oikea arvostelukyky kehittyvät hitaasti ennakkoluulot sitä vastoin tunkevat laumoittain esiin, ja niistä lapsi on varjeltava. (Rousseau 1762/1933, 311.)

Jos haluaa kuvata Rousseauin kasvatuskonseption ydinajatuksia muutamalla sanalla, voisivat nämä olla vaikkapa luonnonmukaisuus, lapsen kehityksen myötäily sekä negatiivinen kasvatusta ja kokemuksesta oppiminen. Käsitteet kuvaavat erityisesti kolmentoista ikävuoden saavuttaneiden poikien kasvatuksen pääperiaatteita. Toki tyttöjenkin kasvatusta määrittää luonnonjärjestys ja heidän tuleva asema

vaimoina ja lasten varhaiskasvattajina. Näiden perusteella heille asetetut kasvatustavoitteet ja kasvatuskäytännöt kuitenkin eroavat merkittävästi poikien vastaavanlaisista. (ks. esim. Parry 2011; Shell 2011). Rousseau lähtökohta on tässä suhteessa hyvin selkeä: pojista on kasvatettava miehiä, tytöistä naisia. Tytöistä ei saa Rousseau mukaan kasvattaa missään nimessä ”kunnon miehiä”. (Rousseau 1762/1933, 753–755.)

Rousseau mukaan lasta kasvattaa pääasiassa kolme tekijää eli luonto, ihmiset ja elinympäristö:

Synnymme heikkoina, tarvitsemme voimia; synnymme vailla kaikkea, ja tarvitsemme apua; synnymme typerinä ja tarvitsemme arvostelukykyä. Kaiken sen, mitä meillä ei ole syntyessämme ja mitä tarvitsemme täysikasvuina, sen meille antaa kasvatus. Tämän kasvatuksen tarjoaa meille joko luonto, ihmiset tai olot. Kykyjemme ja elintemme sisäinen kehitys johtuu luonnon kasvatuksesta; se tapa, jolla meitä opetetaan hyväksemme käyttämään tätä kehitystä, johtuu ihmisten antamasta kasvatuksesta; ja oma kokemuksemme, jonka saavutamme kaikesta siitä minkä kanssa tulemme kosketuksiin, on olojen kasvatuksen tulos. Jokaista meitä siis kasvattavat kolmenlaiset opettajat. Se oppilas, jossa näiden eri opettajien antamat opetukset ovat toisilleen ristiriitaiset, on huonosti kasvatettu, eikä koskaan saavuta sisäistä sopusointuisuutta [...] Näistä kolmesta kasvatustajasta luonnon suorittama ei ollenkaan riipu meistä ja olojen matkaansaama ainoastaan erityisissä suhteissa; ihmisten antama kasvatus on ainoa, jota todella voimme hallita, mutta ainoastaan puutteellisesti; sillä kukapa voisi toivoa voitavansa kokonaan ohjata kaikkien niiden henkilöiden puheita ja tekoja, jotka ympäröivät lasta? [...] Mikä on tämä päämäärä? Se on, kuten juuri on osoitettu, luonnon asettama kasvatus. Koska kolmen erilaisen kasvatuksen yhteisvaikutus on välttämätön, jotta täydellinen tulos saavutettaisiin, niin on meidän sovittaminen nuo kaksi kasvatustajaa sen kolmannen mukaan, joka ei ole vallassamme. (Rousseau 1762/1933, 12–13.)

Näiden kolme kasvattavan ja ihmisiä muokkaavan tekijän eli luonnon, ihmisten ja elinympäristön, tulee vaikuttaa samansuuntaisesti, jotta ihmisyyden meissä voisi tavoitella täydellisyyttä. Rousseau toteaa lasten, joilla nämä kolme tekijää eivät toteudu samaan aikaan, olevan ”huonosti kasvatettuja”. Näistä kolmesta kasvattavasta tekijästä luonto on ensisijaisin: tämä määrittelee ihmisen luonnollisen kehityksen kulun ja kaiken sen, mitä ihminen kehittyäkseen tarvitsee. Kahden muun kasvattavan tekijän on sopeuduttava luonnon määrittelemiін raameihin. Luonnon asettamiin reunaehtoihin eivät ihmiset kykene vaikuttamaan, kahteen muuhun edellä mainittuun kylläkin. Erityisesti aikuiset voivat vaikuttaa lasten kasvu-ympäristöön ja siihen millaisen kasvatuksen lapsi saa.

Rousseauin kasvatuskonseptin perusta rakentuu luonnon määrittämään kehitykseen, nykyisin sanottaisiin kehityspsykologiselle, perustalle. Hän tarkasteleekin lasten ja kasvua sekä niihin liittyvää kasvatusta viiden kehitysvaiheen ja ikäkauden kehityksessä. Kaikilla niistä on omat kehityspiirteensä ja -tehtävänsä, joita kasvatukseen tulee tukea. (Iisalo 1988, 86–91.) Ensin kasvattajan² tulee harjoittaa

² Rousseau viittaa kasvattajasta ja opettajasta puhuessaan sekä lapsen vanhempiin mutta erityisesti lasta varten palkattuun yksityiseen kasvattajaan. 1700-luvulla yksityisopettajiin tukeutuva kasvatus ja opetus oli eri puolilla Eurooppaa ylempään säädyn piirissä hyvin yleistä. Rousseauin *Émilissä* antama vanhempien kasvattajan rooli jää jonkin verran epämääräiseksi, vaikka hän kyllä aika ajoin nostaa esiin sekä äidin että isän, ja yleisemmin kodin, keskeisen merkityksen lapsen kasvuille ja kehitykselle. Erityisesti äitien kohdalla hän korosti sitä, että heidän olisi itse pitänyt hoitaa ja imettää lapsiaan enemmän kuin yläluokan äideillä 1700-luvulla oli tapana. Vauvaikäisille äidin hoivan merkitys onkin Rousseauin mukaan erityisen tärkeä. Lasten varsinainen kasvattaja oli kuitenkin tätä tointa varten hankittu tutor, kasvattaja, joka piti huolta lapsista

lapsen ruumista ja aisteja. Vasta lasten saavuttaessa 12. ikävuoden, on vuorossa heidän älynsä, arvostelukykynsä ja moraalisen kehittäminen. Näin lopulta lasten ruumiillinen ja henkinen yhdistyvät yhdeksi kokonaisuudeksi, ja kasvatista on kehittynyt toimiva ja ajatteleva olento. Viimeisessä kasvatusvaiheessa kasvattajan tehtävänä on tukea kasvatin kehitystä ihmiseksi, rakastavaksi ja tunteelliseksi olennoksi. Tässä vaiheessa ihmisen järki ja moraalit kehittävät tunteen välityksellä täyteen mittansa. (Rousseau 1762/1933, 386.) Kasvatuksen ja kasvattajan tehtävän päättyessä alkujaan ”järjettömästä” olennosta on kasvanut autonominen ja vastuullinen kansalainen. Tämä kehitys- ja kasvuprosessi vaatii aikaa, kasvattajien yksi pahimmista virheistä onkin Rousseauun mukaan se, että lasten luonnollista kehitysvaiheita ja tahtia ei otettu huomioon kasvatuksessa ja se, että tätä kehitystä yritetään nopeuttaa. Yksi Rousseauun keskeisimmistä ja hyödyllisimmistä kasvatusehdotuksista kasvattajille kuuluu: ”älä koeta voittaa, vaan koeta hukata aikaa”. Tällä hän tarkoittaa sitä, ettei lasten kehitystä ja oppimista saisi pyrkiä kiiruhtamaan. Kuitenkin Rousseauun kritiikin mukaan tämä oli 1700-luvulla yleisin virhe, jotka kasvatuksessa tehtiin sen ohessa, että lapsia kasvatettiin niin kuin heillä olisi aikuisten oppimiskyvyn ja valmiudet. Hänen yksi pääsanomista onkin se, etteivät lapset ole pieniä aikuisia, vaan lapsia, jotka elävät lasten maailmassa. Lasten kasvatusta tulisi alkaa tämän tosiasian tunnustamisesta. (Rousseau 1762/1933, 99–102, 121–133, 193–194.) Ajatus siitä, ettei kasvattaja saisi missään olosuhteissa pyrkiä nopeuttamaan kasvattinsa kasvu- ja oppimisprosesseja, on näkemys, jotta nykykasvattajien on varmaan kaikkein vaikeinta sulattaa rousseaulaisen luonnollisen kasvatuksen periaatteista. Entä jos tähän ajatukseen sittenkin sisältyy jokin syvempi viisaus, jota meidän kuitenkin kaiken kiireen keskellä kannattaisi pysähtyä miettimään?

Luonnollinen kasvatustiete merkitsee Rousseaulle ennen kaikkea sitä, että kasvatustieteen perustan tulee perustua ihmisluontoon, kasvatettavan lapsen ja nuoren ominaispiirteisiin sekä kulloiseenkin kehitystasoonsa. Rousseau kritisoi aikansa positiivisen kasvatustieteen edustajia siitä, että he näkivät lapsen olevan kasvattajien järjestämien toimien ja ympäristövaikutteiden passiivinen vastaanottaja. Se, että lapsen katsottiin olevan kykenevän järkipäiseen ajatteluun ennen kuin hänellä kehityksensä puolesta oli valmiutta siihen, oli Rousseauun mukaan väärä tulkinta. Se johti lapsen kasvatuksessa ja opetuksessa ei-toivottuihin seurauksiin. Opetuksesta ilman, että lapsi ymmärtää ja on kiinnostunut siitä mitä hänelle opetetaan, on enemmän haittaa kuin hyötyä. (Parry 2011.) Rousseau katsoikin aikansa kasvatustieteen ja opetuksen lähtevän liikkeelle väärin: kehitettiin lasten järjeä, kognitiivista ajattelua ja taitoja, vaikka luonto on määrännyt tämän alueen kehittymiselle oman aikansa. Jos lapset olisivat olleet jo syntyessään järjeä tai jos tämä kehittyisi heille nopeasti, eivät he oikeastaan tarvitsisi lainkaan kasvatusta. Esimerkiksi lukutaidon harjaannuttamisella ei saisi pitää mitään kiirettä. Tämänkin opettaminen tulisi aloittaa vasta sitten, kun lapsi alkaa tätä johonkin tarvita ja hän alkaa osoittaa sitä kohtaan omakohtaista kiinnostusta ja halua oppia. (Rousseau 1762/1933, 122–128, 188–191.) Kasvatustieteilijä tämä edellyttää ensinnäkin sitä, että he havainnoivat alati lastaan ja tuntevat hänet.

aina heidän aikuisikänsä saakka. (Ks. esim. Crombrugge 1995.) Rousseau totesi itse käyttävänsä mieluummin kasvattajaksi kuin opettajaksi, koska näki tämän tehtävänä pikemminkin lapsen ohjaamisena kuin opettamisena. Kasvatustieteilijä olisi pitänyt olla mahdollisimman nuori, jotta kasvatustieteen ja hänen ikäeronsa ei olisi tullut lapsen ohjauksen esteeksi. Samalla Rousseau vaati kasvattajalta todella paljon. Tämän olisi pitänyt panostaa kaikkensa hänelle uskotun lapsen kasvatukseen: kasvatustieteen ja lapsen suhteesta olisi pitänyt muodostua yli 20 vuoden tiivis suhde. Kasvatettavan lapsen – kasvattajalla ei saisi olla samanaikaisesti kuin yksi lapsi ohjattavanaan – tuli totella kasvattajaa ehdottomasti, jopa ehdottomammin kuin omia vanhempiaan. Tämän Rousseau asetti itse esimerkiksi tärkeimmäksi tai oikeastaan ainoaksi ehdokseen ottaessaan vastuulleen kuvitteellisesti Émilien kasvatustieteen. (Rousseau 1762/1933, 39–47.)

Toiseksi heidän on tiedettävä lasten kehityksen yleiset periaatteet ja lainalaisuudet, toisin sanoen se, miten lapset kasvavat ja oppivat. Vasta tämän perusteella kasvattajien on mahdollista rakentaa oma pedagogiikka tarkoituksenmukaisella tavalla. Yleisesti tulkiten kaikki lapsen oppiminen tapahtuu Rousseauun mukaan parhaiten silloin, kun opittavat asiat ja taidot liittyvät lasten kokemusmaailmaan ja käsitysvaruuteen. Ensimmäisten vuosien lasten kasvatuksessa kasvattajien yksi tärkein tehtävä onkin tukea ja kannustaa lapsia tutkimaan ympäristöään. Tämä vaatii kasvattajalta lapsituntemuksen lisäksi hyvää havainnointikykyä sekä taitoa kantaa lapsen kiinnostusta eteenpäin.

Luonnollisen ja niin sanotun negatiivisen kasvatuksen yksi perusajatus koskeekin juuri kasvattajien kasvatustoimien rajoittamista. Rousseauun omin sanoin:

Ensimmäisen kasvatuksen tulee siis olla puhtaasti negatiivista laatua. Se ei ole siinä, että opetetaan hyvettä tai totuutta, vaan siinä, että sydäntä suojellaan paheesta ja ymmärrystä erehdyttävistä käsitteistä [...] (Rousseau 1762/1933, 133.)

Negatiivisessa kasvatuksessa, joka oli omiaan erityisesti lapsuuden vuosien kasvatukselle, on kyse lasten ja nuorten suojelemisesta ympäristöstä tulevilta negatiivisilta ja paheisiin johdattelevilta vaikutteilta. Mikko Kontion (2012, 207–208, 232–233) mukaan negatiivisen kasvatuksen idea Rousseauilla liittyikin etenkin siihen, että kasvattaja pyrkii minimoimaan korruptoituneen yhteiskunnallisen aineksen vaikutuksen kasvattiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki sosiaalinen ja yhteiskunnallinen tulisi kokonaan eristää kasvatuksesta. Negatiivisessa kasvatuksessa on kyse siis erityisesti siitä, että kasvattaja pyrkii suojelemaan lapsen viattomuutta mahdollisimman hyvin. Erityisen tärkeää tämä on lapsen ensimmäisen neljäntoista vuoden aikana, kuitenkin tämänkin jälkeen kasvattajan on suojeltava nuoria kasvatettaviaan kaikilta epäkelvoilta sosiaalisilta vaikutteilta. Tässä suhteessa kasvattajan perustehtävä ei nuorten saavuttamasta esipuberteetti-ikästä huolimatta muutu, vaikka muutoin kasvattajan rooli ja suhde kasvatettavaan tässä vaiheessa kehittyikin toisenlaiseksi. Yleensäkin kasvattajien pitäisi suojella Rousseauun mukaan kaikelta sellaiselta, mitä he eivät ikänsä tai kehityksensä puolesta ole vielä valmiit ottamaan vastaan. (Oelkers 2014, 225; Burch 2017, 8). Kasvatustehdävän suojelunäkökulman vuoksi Gerraint Parryn (2011) mukaan negatiivisen kasvatuksen nimitystä sopivampi käsite olisikin joko puolustava (defensive) tai suojeleva (protective) kasvatus. Rousseau näki lasten elin- ja kasvuympäristöt sisältävän 1700-luvulla valitettavan yleisesti lapsia turmelevia tekijöitä ja vaikutteita. Hän korostikin aikansa kasvattajille sitä, että lapset ja nuoret tarvitsevat tässä suhteessa erityisesti heidän apuaan, etteivät he vahingossa opi ympäristöstään sellaisia ”erehdyksiä ja paheita”, joita olisi myöhemmin vaikea, jollei mahdotontakin kitkeä heistä pois. (Rousseau 1762/1933, 133).

Luonnollisen ja negatiivisen kasvatuksen periaatteeseen liittyy keskeisesti sellaisen oppimisen korostaminen, joka perustuu lapsen omaan aktiiviseen toimintaan, tutkimiseen ja kokemuksiin. Lasten tulee saada oppia varhaisvuosiensa aikana toiminnastaan saamiensa havaintojen, kokemusten, palautteen ja oivallusten myötä. Rousseauun (1762/1933, 328) mukaan lapsuuden vuosina oikeita opettajia ovat kokemus ja tunne. Hänen mukaansa lapsille ja nuorille ei pitäisi opettaa mitään sellaista, joka ei kosketa lasten elämämaailmaa tai ylittää heidän ymmärryksensä rajan. Itse hän toteaa koko *Émile*-teoksen olevan juuri tämän kasvatustieteellisen periaatteen todistelua (ks. myös Rousseauun 1762/1933, 340–341). Ihmisten pitäisi tässäkin tilanteessa ottaa luonnon järjestyksestä mallia: lapsen

kasvuun ja kehitykseen kuuluu alusta lähtien erilaisia koettelemuksia ja kärsimyksiä, jotka harjoittavat ja voimistavat lapsia (Rousseau 1762/1933, 33). Tästä syystä Émilien kasvatus ei lapsuusvuosina ollut kirjaviisautta: Rousseau (1762/1933, 208, 303) mukaan ”lapsi, joka lukee, ei ajattele; hän ainoastaan lukee. Hän ei todella kerää tietoa, hän oppii pelkkiä sanoja.” Lapset eivät siis varhaisvuosiensa aikana opi kirjoista lukemalla käyttämään omaa järkeään eivätkä oikeasti tietämään asioista. Hänen mukaansa jalat, kädet ja silmät ovat tässä iässä lasten parhaita filosofian opettajia. Tämä sama koskee yleensäkin kasvattaja- tai opettajajohtoista opetusta. Parhaiten lapset oppivat esimerkiksi luonnon ilmiöitä, jos kasvattaja saa lapsen itse havainnoimaan niitä. Näin hänen tiedonhalunsa herää ja hän saa oppimisesta omakohtaista kokemusta. Rousseau (1762/1933, 303) toteaa tässä suhteessa ytimekkäästi: ”maailma olkoon ainoa kirja, tosiseikat ainoat opinesineet”. Tällä hän haluaa korostaa sitä, kuinka lapsuudessa omat aistimukset ja kokemukset ovat parhaita opettajia ja oppimisen yläpitäjiä. Tämän kaltaisen oppimisen ja kasvatuksen positiivisista tuloksista Rousseau antaa kuvamallalla Émilien, joka alkaa lähestyä kahtatoista vuotta, ominaisuuksia ja taitoja seuraavasti:

[...] Hän näet ei koskaan sano turhaa sanaa eikä väsytä itseään lörpötyksillä, joita ei kukaan kuuntele. Hänen aatteensa ja mielipiteensä ovat rajoitetut, mutta selvät. Vaikkei hän osaa paljoa ulkoa, hän osaa paljon kokemuksesta. Vaikka hän lukee kirjoja huonommin kuin muut lapset, hän lukee paremmin luonnon kirjaa. Hänen älynsä ei piile kielessä, vaan hänen päässään. Hänellä on vähemmän muistia kuin arvostelukykyä. Hän osaa puhua yhtä ainoa kieltä, mutta hän ymmärtää mitä puhuu, ja jos ei hän osaakaan ilmaista ajatuksiaan yhtä sujuvasti kuin muut, hän sen sijaan toimii paremmin kuin he. (Rousseau 1762/1933, 288.)

Antamalla lapsen kehitykselle aikaa ja suosimalla hänen omatoimisuutta, itseohjautuvuutta sekä kokemuksistaan oppimista, kehittyi Rousseau mukaan lapselle vankemmat ja itsenäisemmät ajattelun ja elämän valmiudet kuin kasvatuksella, jossa pyritään kiirehtimään hänen kehitystään. Tämä koskee myös lapsen moraalista kasvua ja ymmärryksen kehittymistä. Kun lapsi itse oivaltaa asioiden luonteen ja merkityksen hän myös oppii ja sisäistää nämä parhaiten. Lapsille on turha yrittää opettaa esimerkiksi juuri moraalisia kysymyksiä ja sitä mikä on oikeaa tai väärää, jos hän ei kykene tähän liittyviä käsityksiä vielä ymmärtämään eikä hänellä ole tähän liittyviä kokemuksia. (Oelkers 2014, 225.) Siksi lasten varhaisiän ohjauksen ja kasvatuksen pitääkin perustua enemmän toimintaan, kokeiluun kuin esimerkiksi kirjoista oppimiseen:

[...] antakaa kaikki opetuksenne nuorukaisille ennemmin tekojen kuin puheiden muodossa. Älkööt he oppiko kirjoista mitään sellaista, minkä kokemus voi heille opettaa. Kuinka mieletöntä on harjottaa heitä puhujiksi, ennenkuin heillä on mitään puhuttavaa ja luulla että heidän vielä istuessaan koulunpenkillä, voi saada heidät omistamaan intohimoisen puheen voimaa ja koko kehottelutaidon pontevuutta, heillä kun ei ole mitään halua ketään kehotella. Kaikki kaunopuheisuuden säännöt tuntuvat pelkältä lorulta siitä, joka ei osaa sitä käyttää hyväkseen. (Rousseau 1762/1933, 498.)

Teot, toiminta ja niiden seuraamukset opettivat ja ohjasivat lasta siis varhaisvuosien aikana tehokkaammin kuin mikään sanallinen ohjaus. Tähän nojaa myös Rousseau tunnettu luonnollisen rangaistuksen periaate, jonka mukaan lapset oppivat parhaiten toimintansa vaikutuksista ja seurauksista.

Näin toiminnan kielteiset seuraukset ovat heille sekä ohjaavia rangaistuksia että osoituksia siitä, mitä ei kannata tehdä tai miten ei kannata toimia. Yleensäkin Rousseau painottaa sitä, että kasvattajat eivät saisi pelätä lasten satuttavan itseään leikeissään. Lasta ei saa suojella liikaa, koska hän oppii parhaiten tekojensa seurauksista. Rousseauun mukaan ”kärsiminen” onkin yksi ensimmäinen asia, joka lapsen tulee oppia, koska sitä kokemusta hän tarvitsee kaikkein eniten. (Esim. Rousseau 1762/1933, 96–98, ks. myös 117–118, 148–150.) Muutenkin luonnollisen kasvatuksen ydintä on se, että kasvattajat antavat tilaa lapsille, heidän luonnolleen, aktiiviselle toiminnalle ja vapaudelle. Toki kasvattajien tulee pitää huolta siitä, etteivät näistä aiheudu lapselle vaaraa. Samalla Rousseau varoittaa kasvattajia kielämästä lapsia suoraan tekemästä jotakin. Tarvittava toiminnan rajoittaminen tulee tehdä niin, että lapset mieltävät tämän johtuvan olosuhteiden välttämättömyydestä, ei siksi, että kasvattaja itse tätä haluaa tai vaatii. Annettuja rajoituksia tai kieltoja ei tarvitse lapsille sen tarkemmin selittää. Kasvatuksen onnistuminen on paljolti siitä kiinni, että kasvattajat tuntevat hyvin kasvattinsa ja havainnoivat tarkkaan lapsen kehitystä, toimintaa ja hänen luonnollisia tarpeita. Näiden suhteen on oltava hyvin sensitiivinen, kuten yleensäkin lasten kasvuympäristön suhteen. Kontion (2012, 279, 283–284) mukaan tämä ”sensitiivisyysperiaate” on yksi rousseaulaisen kasvatuksen ydinperusta, joka on keskeinen jo senkin takia, etteivät lapset vieraannu itsestään.

Kaikki edellä oleva, lapsen omaehtoista toimintaa ja aktiivisuutta sekä kasvattajan huomaamaton kasvatusote ja kasvattamista korostavat periaatteet eivät tarkoita sitä, etteikö kasvattajien ohjaus- ja kasvatustoimenpiteillä olisi lainkaan merkitystä. Päinvastoin, kasvattajien merkitys on erityisen keskeinen jo senkin vuoksi, että he luovat lasten kasvuympäristön puitteet. Vaikka lapsen luonto on ensisijainen kasvun ja kehityksen määrittäjä, ei sen saa antaa yksinään hallita häntä ja hänen toimintaansa, koska lapsi ei kykene vielä yksinään ylittämään luontoaan. Luonnon ylittäminen on kuitenkin yksi kaiken kasvun ja kehityksen perusehdoista. Tätä varten lapsi tarvitsee alusta lähtien aikuisten apua ja kasvatusta. Muutenkin varhaisvuosien kasvatusta on viime kädessä rousseaulaisessa mallissa hyvinkin kurinalaista ja aikuisjohtoistakin, vaikkei kasvatettava saisi tätä oikeasti huomatakaan. Lapsi oppi ”kahta paremmin, kun ei missään huomaa opettamistarkoitusta”, opasti Rousseau *Émile*-teoksen lukijaa (Rousseau 1762/1933, 194, ks. myös 196–197, 481–482.) Tämän kurinalaisuuden perusta tulee Rousseauun mukaan luonnosta, se ei ole siis ihmisyyhteisön määrittämää. ”Luonnon tarkoitus lasten suhteen on se, että niitä rakastettaisiin ja autettaisiin, eikä suinkaan, että niitä toteltaisiin ja pelättäisiin.” Siksi lapselle on tehtävä alusta lähtien selväksi se, että hän on vanhempiansa alainen oman heikkoutensa ja ”puutteidensa” vuoksi. Tämä on tärkeää, koska lapsen on tärkeää ymmärtää, miksi aikuisilla on heihin nähden auktoriteettiasema. Lapsi tarvitsee vapaan toimintansa puitteita määritteleviä aikuisten asettamia rajoja, joskin mahdollisimman vähän. Lapselle pitää myöntää se, mikä hänelle on hyväksi ja mitä hän tarvitsee. Rousseaulaisen kasvatuksen yksi peruslähtökohta on kuitenkin kaikesta kurinalaisuudesta se, ettei lasta saa kasvatuksen nimissä saa alistaa tai pakottaa sellaiseen, mihin hän ei ole vielä valmis. (Rousseau 1762/1933, 121.)

E erityisen tarkka Rousseau on sen suhteen, ettei kasvattaja saa hyväksyä lainkaan lapsen itse- ja omapäisyyttä: tällaista ei yksinkertaisesti saa antaa esiintyä, kuten ei kasvattajien muutenkaan pidä suostua lapsen oikkuihin, perustamattomiin haluihin ja vaatimuksiin.

[...] Pankaa sen oikullisille mielihohteille ainoastaan fyysillisiä esteitä tai ehkäiskää ne rangaistuksilla, jotka johtuvat itse sen teoista ja jotka se uuden tilaisuuden sattuessa taas on muistava [...] Kokemus tai heikkous olkoot lapsen ainoat lait. Älkää täyttäkö sen pyyntöjä sen vuoksi että se pyytää, vaan sen vuoksi että sillä on joku todellinen tarve [...] Tuntekoon se vapautta niin hyvin omissa kuin muiden teoissa. Jos siltä puuttuu voimia, niin auttakaa sitä juuri niin paljon kuin se tarvitsee ollakseen vapaa, mutta ilman että se muuttuu vallanhimoiseksi. [...] (Rousseau 1762/1933, 114–115.)

Mikään ei ole Rousseau mukaan luonnottomampaa ja vastenmielisempää nähdä kuin ”omavaltaisen ja itsepäisen lapsen komentelevan koko ympäristöään”. Lasten tulee oppia se luonnollinen asia, ettei aina voi saada kaikkea haluamaansa. Rousseau oli lisäksi tarkka siitä, ettei annetuista kielloista ja vastaavasti käskyistä annettu periksi, vaan niistä pidettiin kiinni lasten pyynnöistä ja aneluista huolimatta. (Rousseau 1726/1933, 119–129.) Lapsen ja hänen hoitajansa tai kasvattajansa välinen suhde on päinvastoin väistämättä epätasapainoinen, jossa jälkimmäiset ovat väistämättä lasten yläpuolella. Tämä sama koskee myös luontoa, jonka alaisia lapset väistämättä ovat. Luonto vaatiikin lasta ja kasvattajia hyväksymään tämän samalla, kun luonto odottaa kasvattajien hyväksyvän lapsen toiminnallisen vapauden. Tähän liittyy myös se, että kasvattajien rooli kasvattajina ja lapsen huolenpitäjinä edellyttää lapsen toiminnan rajoittamista siihen, mitä hän ei vielä kykene hallitsemaan, jos se on heidän hyvinvointinsa vuoksi tärkeää (Suortti & Mutanen 1997, 42–43). Rousseaukin siis ajattelee, että aikuiset ovat ne, jotka viimekädessä käytännössä tietävät ja määrittelevät sen, mikä lapselle on hyväksi. Lapset tarvitsevat rakkauden lisäksi myös rajoja kasvaakseen ja kehittyäkseen tasapainoiseksi ihmisiksi. Jotta tämä suhde ei kääntyisi lapsia alistavaksi tai heidän kasvuaan ja kehitystään vääristäväksi, kasvattajien velvollisuus on lasten varhaisvuosina tyydyttää heidän kaikki perustarpeensa, antaa heille rakkautta, läheisyyttä ja hoivaa. Vaikka kasvattaja valitseekin lapsille sopivia aktiviteetteja ja toimintaympäristöjä sekä ohjaa heitä muillakin tavoin, on samalla tärkeää, että lapset kokevat olevansa vapaita. Lasten ohjauksenkin tulee juuri tämän vuoksi tapahtua mahdollisimman huomaamattomasti. Lasten vapauden korostus ei Rousseau mukaan myöskään tarkoita heidän hemmotteluun eikä heidän vallanhimonsa lujittamista tai sen sietämistä.

Vaikka rousseaulaisessa kasvatusmallissa, varsinkin ennen tiedollisen ja moraalisen kasvatuksen alkamista, kasvattajien toiminta on enemmän kasvu ympäristön ja kasvatuskokemusten organisoimista, lapsen taustalla tapahtuvaa ohjausta ja hänen toimintansa mahdollisimman huomaamatonta ohjaamista, ei luonnollisen kasvatuksen konseptin mukaisen kasvattajan tehtävä ole helppo. Kuitenkin Rousseau kasvatusmallissa lapsen ohjaus on hyvin tarkkaan suunniteltua toimintaa, joka vaatii kasvattajan jakamattoman huomion. Rousseau kritiikin mukaan hänen aikansa kasvattajat ja lasten vanhemmat eivät tässä olleet oikein onnistuneet.

Fyysisestä karaisemisesta hitaasti kohden tiedollista ja moraalista kasvatusta

Ensimmäisten reilun kymmenen lapsuusvuoden ajan kasvatuksessa korostuu lasten fyysisen kasvun ja eri aistien kehityksen tukeminen. Fyysisen ja ruumiillisen kehityksen korostukselle Rousseau saa perusteita ennen kaikkea aiemmassa historian vaiheessa luonnontilassa eläneiden lasten toiminnalli-

suutta korostavista elinoloista ja elämäntavoista. Luonnontilassa eläneille ihmisille oli tyypillistä jatkuva ponnistelu, ulkoilmassa oleskelu ja työskentely. 1700-luvulla, etenkin kaupungeissa ja varsinkin yläluokan lasten kohdalla, oli tässä suhteessa paljon toivomisen varaa. Kuitenkin fyysinen hyvinvointi oli Rousseau mukaan ajan ihmisille keskeisin avain heidän hyvinvoinnilleen, ja laajasti tulkiten koko ihmislaajinkin menestykseen. Siksi kasvattajien piti, ja pitäisi varmasti nykyäänkin, kiinnittää erityistä huomiota lasten toiminnallisuuteen. (Rousseau 1755/2000, 39–40.) Ruumiillinen karaiseminen onkin Rousseau mukaan yksi lasten varhaisvuosien kasvatuksen ydinasioista. Ruumiillinen kasvatus edistää myös lasten aistien kehittymistä ja henkistä kasvua:

(...) Jos siis tahdotte viljellä lapsen henkisiä kykyjä, niin viljelkää niitä voimia, joita näiden kykyjen tulee hallita. Harjoittakaa alati sen ruumista, saattakaa se rotevaksi ja terveeksi, jotta se tulisi viisaaksi ja järkeväksi. Tehkөөn se työtä, olkoon se toimessa, juoskoon ja olkoon alati liikkeellä; tulkoon siitä ensin mies ruumiinvoimien puolesta, ja pian siitä tulee mies järjenkin puolesta. (Rousseau 1762/1933, 191.)

Harjaannuttamalla lasta ruumiillisesti luodaan pohja siis kaikella muullekin kehitykselle. Heikko ruumis heikentää väistämättä lapsen sieluakin. Tämän lisäksi veltostuneet ruumiit herättivät lapsessa ja nuorena kaikenlaisia ei-toivottavia aistillisia intohimoja. Rousseau mukaan kasvattajien tulisikin ymmärtää, että huolehtimalla lasten varhaisvuosina ruumiin ja aistien harjoittamisesta luodaan samalla pohjaa heidän kaikkinaiselle kasvulleen ja kehitykselleen (Rousseau 1762/1933, 48–49, 191–193). Osaksi tämän vuoksi Rousseau suositteli lasten ja nuorten kasvuympäristöksi maaseutua. Siellä heille oli tarjolla paitsi puhdasta ilmaa myös monenlaisia fyysisiä askareita ja rientoja sekä terveellistä ruokaa. Muutenkin hän näki aikansa maaseudun tarjoavan lapsille paremman kasvuympäristön kuin turmeltuneet kaupungit houkutuksineen. Lisäksi kasvattajilla oli hänen mukaansa maaseudulla paljon paremmat mahdollisuudet hallita lapsen kasvuympäristöä kuin kaupungeissa. (Rousseau 1762/1933, 61–61, 138; 1002–1004; ks. myös Suortti & Mutanen 1997, 25, 36, 46). Tällä hän ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että kaikkien ihmisten olisi pitänyt palata luonnon helmaan ja luopua kaupunkielämästä. Hän itse kuitenkin arvosti erityisesti maalaisten ja alemmisäätysten ihmisryhmien luonnollisempaa elämäntapaa, jonka hän näki maanläheisemmäksi ja elävämmäksi kuin kaupunkilaisten ja aikansa yläluokan elämäntavan. (Schildt 2002, 130–139.) Suurin osa ihmisistä oli hänen mukaansa jo 1700-luvulla tottunut niin tiukasti kaupunkielämän sykkeeseen ja sivilisoituneen kulttuurin järjestykseen, etteivät he olleet valmiita muuttamaan takaisin luontoon. (Rousseau 1755/2000, 127–128.)

Kasvattajien merkitys lasten fyysisen kehityksen ja kasvun tukemisessa on lasten ensimmäisten vuosien aikana siis yksi heidän työnsä keskeisiä puolia. Tämä jo sen vuoksi, koska ihmismieli ja -ruumis tottuvat helposti toimettomuuteen ja laiskuuteen, jos ihmisruumista ei totuteta alusta alkaen nauttimaan liikunnasta tai ylipäätään aktiivisesta toiminnasta. Kasvattajien tulee pitää tarkkaa huolta siitä, että lapset liikkuvat ja leikkivät riittävästi. Rousseau näki aikalaistensa rikkovan pahasti luonnon asettamia vaatimuksia vastaan. Lapsia totutettiin hänen mukaansa 1700-luvulla liian usein velttouteen, päivastaiseen toimintaan kuin mitä lasten luonto edellytti. Tämä päti varsinkin ylempiin säätyihin kuuluvien ihmisten kohdalla. Heidän elämä oli muutenkin tehty kaikenlaisten apuvälineiden myötä fyysisesti liian helpoksi ja siksi ihmisten ruumiinvoimat eivät voineet kehittyä ihanteellisesti.

Siksi oli tärkeää, että lapset totutettiin alusta lähtien monenlaiseen toimintaan sekä nauttimaan fyysisestä tekemisestä. (Esim. Rousseau 1762/1933, 213–214.)

Reilun kymmenen ensimmäisen vuoden aikana lasten oppimisen tulisi olla pääsääntöisesti lasten aktiiviseen ja fyysiseen toimintaan perustuvaa. Vasta näiden vuosien jälkeen tulee tiedollisen, älyllisen ja moraalisen kasvatuksen aika. Tällöin he alkavat oppia myös kirjoista. Samalla he tarvitsevat kasvattajilta enemmän ja suurempaa aikuisen ohjausta sekä intellektuaalista opetusta (Schildt 2002). Émilien on nyt opittava tulemaan toimeen sosiaalisessa maailmassa, hänen on tämän vuoksi opittava sosiaalisia normeja ja taitoja, myös moraalisia arvoja ja normeja. Lisäksi ennen lopullista itsenäistymistään Émilien tulee oppia kasvattajansa johdolla vielä kansalaisuuteen ja yhteiskuntien hallitusmuotoihin liittyviä suhteita ja odotuksia (Rousseau 1762/1933, 973). Émilien kasvatuksen kahden viimeisen vaiheen, joita tässä artikkelissa ei ole tarkemmin käsitelty, aikana hänen kasvatuksen päätavoitteeksi tuleekin niiden taitojen ja valmiuksien muodostuminen, jota vaaditaan aktiivisena ja itsenäisenä kansalaisena olemiseen. Tässä vaiheessa myös kasvatin ja hänen kasvattajansa suhde muuttuu: ohjaajan rooli korostuu ja muuttuu avoimemmaksi samalla kun kasvatin riippuvuus ohjaajasta hetkellisesti voimistuu. Nuoren odotetaan yhä enemmän saavan oppia kasvattajaltaan. Näin hänen järkensä ja moraalituntonsa kehittyminen pääsevät alkuun, ja hänestä voi kasvaa autonominen ja vastuullinen kansalainen. (Lähde 2005; Aissaoui 2007, 33; 2009, 9, 20; Parry 2011.)

Vaikka Rousseau korostaa lapsuuden itsenäistä merkitystä sinänsä, ei hän kokonaan kieltänyt sitä, etteikö kasvatuksen ja opetuksen tavoitteita ja käytänteitä suunniteltaessa tule ottaa huomioon myös tuleva aikuisuus ja asema yhteiskunnassa. Näin siitä huolimatta, että hän toisaalta varoitti uhraamasta lapsuutta epävarmalle tulevaisuudelle, kuten edellä jo todettiin. Silti Rousseau (1762/1933, 12–13) katsoo kasvatuksen myös antavan kaiken sen, mitä lapsella ei syntyessään ole, mutta mitä hän täysikasvuksena ihmisenä tarvitsee. Yksi kasvatuksen päätavoitteista on kuitenkin kasvattaa lapsista ja nuorista yhteiskuntaan sopeutuvia kansalaisia. Siksi eri maissa ja kulttuureissa sekä eri säädyissä sopivat kasvatustavat saattoivat hänen mukaansa erota toisistaan.

Niinpä joku kasvatustapa saattaa olla sovelias Schweitsissä, mutta sopimaton Ranskassa; toinen taas voi kelvata porvaripiireissä, mutta ei ylhäisissä. Kasvatustavan suurempi tai vähempi sopivaisuus riippuu lukemattomista eri seikoista, joita on mahdoton määrätä muuten kuin erityisesti sovittamalla metodia eri maihin ja eri olosuhteisiin. (Rousseau 1762/1933, 5.)

Kasvatuksen kytkeminen eri sosiaalisiin ryhmiin tulee ymmärrettäväksi, kun muistetaan, että Rousseau eli ja tulkitsi ihmisyyttä, lapsuutta ja kasvatusta 1700-luvun sääty-yhteiskunnassa. Tässä suhteessa Rousseaut ei voi pitää mitenkään radikaalina uudistajana. Vaikka hän toisaalta korosti luonnollisen kasvatuksen mallissaan sitä, ettei tulevaisuus saisi määrittää lasten kasvatusta, hän toisaalta katsoi lasten kulttuuripiirin ja yhteiskunnallisen aseman osaltaan määrittelevän sen, mitä heidän odotettiin osaavan, oppivan ja tietävän. Rousseauun mukaan esimerkiksi rahvaan lapset eivät tarvitseet mitään erityistä kasvatusta, koska heidän säätynsä pakotti heidät kyllä itsekasvatukseen. Samalla hän katsoi, ettei rahvaaseen kuuluvat tarvitseet senkään vuoksi erityistä kasvatusta ja opetusta, koska heistä harva pääsi nousemaan ajan säätyhierarkiassa korkeammalle. Sen sijaan ylemmän luokan lapset ja nuoret saattoivatkin joutua elämään alempien säätyjen parissa, jolloin he tarvitsivat näissä elämänpiirissä tarvittavia elämäntaitoja ja valmiuksia. Tämän vuoksi ylemmän säädyn lasten ja nuorten

oli tärkeä oppia taitoja, joilla he tarvittaessa kykenivät ihan konkreettisestikin pitämään omaa elämänsä yllä. Tästä johtuen Rousseau esimerkiksi valitsi kasvatukseen juuri Émilin, joka oli orpo, mutta kuului kuitenkin ylhäiseen sukuun. (Rousseau 1762/1933, 46, 364–373.) Rousseau katsoi, että lasten ja nuorten kasvatuksen tulee ainakin jossakin määrin ottaa huomioon kasvatettavan tuleva elämänpiiri ja mahdollinen ammattikin. Näin siitä huolimatta, että hän myös kritisoi aikansa kapea-alaista kasvatusta- ja koulutusikäntäiteitä, kuten edellä on jo todettu. Kasvattajan piti siis kyetä ennustamaan ja ymmärtämään, minkälaisia taitoja ja tietoja lapsi yhteiskunnan jäsenenä tulee tarvitsemaan. Tähänkin lähtökohtaan liittyi ajatus siitä, että kasvattajien tuli ottaa huomioon ja tunnettava kasvatintensa yksilölliset taustat ja lähtökohdat, ja sopeuttaa kasvatuksen tavoitteet ja keinot tähän. Maailma on reilussa kahdessa ja puolessa vuosisadassa tässä suhteessa muuttunut merkittävästi, vaikka vieläkin sillä, mihin sosiaaliryhmään lapsi sattuu syntymään, on tutkimusten mukaan esimerkiksi heidän koulutuspolkujensa muodostumiselle ja myös ammatinvalinnalle suhteellisen suuri merkitys.

Yleisesti voidaan todeta vielä se, ettei Rousseau näytä vastustavan koululaitosta sinänsä, vaikka hän kyseenalaistaakin aikansa koulujen tarjoaman kasvatuksen ja opetuksen melko suorasanaisesti. Hän arvioi kouluja saman mittapuun mukaan kuin muitakin yhteiskunnallisia instituutioita. Kaikki sellaiset laitokset, jotka saattavat ihmiset ristiriitaan itsensä kanssa tai rikkovat yhteiskunnallisen yhteyden, ovat hänen mukaansa arvottomia (Rousseau 1762/1998, 216.) Koulusta lapset saavat tietoja ja taitoja, mutta oleellista on se, kuinka he elämässään kykenevät oppimaansa käyttämään. Lapsen tai nuoren tulisi koulussa oppia huomioimaan toiset ja tekemään asioita myös toisten ja myöhemmin yhteiskunnan yhteiseksi hyväksi. Rousseau kirjoittaa koululaitoksesta ja sen antamasta opista erikseen tyttöjen ja poikien osalta. Yläluokan yhteiskuntaluokkien poikia kasvatettiin pääosin oppikouluissa, ja tyttöjä puolestaan luostareissa. Oppikouluihin hän viittaa toteamuksella, että ei luota kyseisen laitoksen antamaan kasvatukseen eikä toisaalta pidä koululaitoksen antamaa kasvatusta hyvänä julkisena toimintatapana. Opetustavoissa Rousseau näkee kaikkein eniten puutteita. Tarkemmin hän ei kuitenkaan ota kantaa esimerkiksi oppiaineisiin tai -sisältöihin. (Rousseau 1762/1933, 18, 500, 680–681.)

Pohdinta

Artikkelissa on tarkasteltu yleisellä tasolla Rousseauin käsityksiä ihmisestä, lapsesta ja lapsuudesta sekä hänen kasvatuskonseptionsa keskeisiä lähtökohtia. Tarkastelussa on keskitytty erityisesti kasvatukseen ennen lasten ja nuorten puberteetti-ikää. Vaikka Rousseau, joka usein mainitaan modernin ajan ”lapsuuden löytäjäksi”, esitti ajatuksiaan yli 250 vuotta sitten, on niissä vieläkin paljon sellaista, joka panee näihin tutustuvan ajattelemaan omaa kasvatustaan ja yleisemmin aikamme kasvatukseen ja opetukseen liittyviä oppeja ja käytänteitä. Rousseauin tulkinnan tekee mielenkiintoiseksi se, että monien niistä voidaan katsoa olevan nykyisen lapsilähtöisen kasvatuksen ja opetuksen ideologian perusnormeja. Rousseauin tekstit antavatkin meille yhden väylän tarkastella lapsikeskeisen kasvatusteorian alkujuuria sekä niihin liittyviä perusteluita. Yllättävää kyllä, historiallisista muutoksista huolimatta Rousseauin ihmis-, kasvatusta- ja yhteiskuntakritiikki tuntuu osuvan monin paikoin kohdilleen vielä 2020-luvullakin. Ajatellaanpa vaikka meidän tietopainotteista opetustraditiotamme, jonka vaikutuksilta eivät edes päiväkotit, esikoulutoiminta tai ala-astekaan ole kokonaan voineet välttyä.

Entä sitten lasten erilaisten harrastusaktiviteettien runsaus? Palvelevatko ne kaikki todella lasten kasvua eheäksi ja itsenäiseksi persoonaksi? Erityisesti liikuntaharrastuksissa lapset voidaan hyvinkin nuorina osoittaa lähes ammattimaisen harjoitus- ja valmennustoiminnan piiriin. Tässä suhteessa Rousseau'n 1700-luvulla esittämä kritiikki siitä, että hänen aikalaisensa eivät anna lapsuudelle riittävästi aikaa ja tilaa, ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Ehkä juuri tämän vuoksi eri tieteenaloilla on Rousseau-tutkimukselle edelleen vahva tilaus.

Rousseau'n tekstit, varsinkin kasvatusta koskevat, ovat monisyisiä ja monitulkintaisia. Monet niistä, kuten *Émile*, on kirjoitettu niin, että ne puhuttelevat lukijaansa ikään kuin henkilökohtaisesti (Warner 2015, 226–227). Warnerin mukaan Rousseau pyrki teksteillään lähestymään pikemminkin yksittäisiä lukijoita kuin suurta yleisöä. Tämän hän katsoo ilmenevän juuri Rousseau'n kirjoitustyylin intiimiydessä ja keskusteleavassa otteessa: monet hänen teksteistään ovat ikään kuin vastauksia lukijan mieltä askarruttaviin kysymyksiin. Warnerin mukaan Rousseau ei niinkään tavoitellut teksteillään yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamista, vaan hän halusi ennen kaikkea herättää lukijoitaan ajattelemaan omaa toimintaansa ihmisenä ja kasvattajana sekä reflektoidaan käsityksiään lapsuudesta ja lapsesta. Varmasti on näinkin, mutta Rousseau'n esittämä kasvatuskonseptio avautuu kuitenkin parhaiten, jos sen mieltää osaksi hänen ihmis- ja yhteiskuntakritiikkiään sekä ”paremman” maailman ja eheämmän ihmisen kehittymisen mahdollistavaa utopiaansa (ks. esim. Kontio 2012). Esimerkiksi Geraint Parry (2011) katsoo Rousseau'n kuuluvan niiden länsimaisten kasvatusta- ja yhteiskuntafilosofien joukkoon, jotka näkevät kasvatuksella olevan merkittävä asema vallitsevien sosiaalisten ja poliittisten järjestelmien uudistamisessa. Tässä Rousseau-artikkelissa tämä puoli on kuitenkin rajattu tarkastelun ulkopuolelle, vaikka näemmekin hänen kasvatustulkintansa liittyvän suoraan hänen ihmis- ja yhteiskuntaideoihinsa. Tarkastelun ulkopuolelle on jätetty myös Rousseau'n naiskäsitykseen ja -kasvatukseen liittyvät tulkinnat, vaikka tämän avaaminen olisikin tärkeää hänen kokonaisihmis- ja -kasvatustulkintansa hahmottamiseksi. Rousseau'n naistulkinta ja yleisesti kasvatuskonseptio ovat tässä suhteessa vahvasti sukupuolittuneet. (Ks. esim. Rousseau 1762/1933, V kirja; laajemmin esim. Okin 1979, 99–191; Vakkuri 2006; Shell 2011.)

Rousseau'n luonnollisen kasvatuksen konseptio turvautuu vahvasti luonnon, erityisesti ihmisluonnon, ja ihmisen vapauden sekä lasten yksilöllisyyden korostamiseen sekä yleisesti lapsuuden itseisarvon merkityksen painottamiseen. Tiivistetysti Rousseau'n lapsi- ja kasvatustulkinta voidaan kiteyttää vaikkapa seuraavasti: lasten on saatava olla lapsia, vieläpä omanlaisiaan ja aktiivisia. Lapsuusvuosia tulisi arvostaa itsessään eikä nähdä niitä vain aikuisuuteen valmentavina vuosina. Lasten tulisi saada olla vapaita, toimia mahdollisimman itseohjautuvasti, tutkia ympäristöään, leikkiä ja yleensäkin kokeilla omia rajojaan. Lasten kehitystä ei saisi pyrkiä liikaa edistämään kasvatuksella. Lasten luonnollisten sisäisten rytmien seuraaminen on luonnollisen kasvatuksen ydintä. Kasvattajan tehtävän Rousseau mieltää lähinnä ohjaavaksi, lasten kasvuympäristöä sääteleväksi, heitä tukeväksi ja suojelevaksi toiminnaksi. Kasvattajan tehtävä lapsuusvuosien aikana on erityisesti kasvattien kiinnostuksen herättäminen ympäröivää maailmaa ja uuden oppimista kohtaan. Rousseau itse toteaaakin puhuvansa mieluummin kasvattajista kuin opettajista: näin siksi, että heidän ”tehtävänsä on pikemminkin ohjaaminen kuin opettaminen. Hänen ei pidä ollenkaan antaa ohjemääräyksiä, vaan saattaa oppilaansa itse niitä huomaamaan” (Rousseau 1762/1933, 44).

Kasvattajan tehtävän Rousseau näkee yleisesti hyvin vaativaksi, onnistuakseen siinä häneltä vaaditaan taitavuutta, ihmissydämen luonnollisen kehityskulun tuntemusta sekä kykyä lukea ja tutkia

ihmistä, siis yleisesti sensitiivisyyttä lasten, heidän maailmansa ja tarpeidensa suhteen. Kasvattajan tulisi ymmärtää myös se, miten hänen maailmansa näkyy lapsessa ja samalla varoa antamasta lapselle valmiita vastauksia. Vastaavanlaisia huomioita ovat tehneet myös monet nykyiset kasvatusteoreetikot (ks. esim. Värri 2004.) Värri (2004, 27–29, 132–136) korostaakin, voisiko sanoa juuri rousseaulaisittain, sitä, että kasvattajien tulisi arvioida lapsen ”hyvää”, jonka pitäisi olla kaiken kasvatuksen keskeisin päämäärä, ennen kaikkea lapsen nykyisen olemassaolon, eksistenssin, perusteella, eikä omista ennakkokäsityksistä tai ”funktionallisista systeemilähtöisistä päämääristä” käsin. Värriin mukaan se, että kasvatusta ja opetus ovat eettisesti ja moraalisesti perusteltuja, edellyttää myös sitä, että kasvattajilla on oma näkemys hyvästä elämästä, oikeasta ja väärästä sekä siitä, mitä hän omalla kasvatustoitinnallaan tavoittelee. Vaikka kasvattaja olisikin taitava eläytymään lapsen maailmaan ja ymmärtämään eri tilanteiden vaatimuksia, on tärkeää muistaa se, ettei kasvattaja siltikään elä samassa kokemusmaailmassa kasvattinsa kanssa. Tämä olisi aina tärkeää muistaa lasten ja nuorten parissa työkenneltäessä. Kasvattajien työn vaativuutta lisää se, että kasvatuskäsitykset ja -menetelmät ovat ajassa jatkuvassa ”liikkeessä”. Jokaisella tuntuu olevan näistä hyvinkin paljon sanottavaa. Maailma on monessa suhteessa epäselvä, epävarma ja haastava kasvattajillekin. Kuitenkin heillä on kaikissa tilanteissa velvollisuus panostaa lasten ja nuorten kasvatukseen, etuja ja tarpeita ajatellen.

Itse ajattelemme, että Vygotskin aikanaan esittämä lähikehityksen vyöhyke on nykypäivän perspektiivistä melko lähellä Rousseaua sitä lähtökohtaa, että kasvattajien tulee auttaa ja ohjata lapsia vain sen verran kuin he välttämättä tarvitsevat. Tässä suhteessa, kun rousseaulaisen luonnollisen kasvatuksen periaatteita tarkastellaan aikamme varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen opetussuunnitelmia vasten, ei voi olla huomaamatta näissä paljon samoja lähtökohtia: esimerkiksi vuonna 2018 annetuissa *Varhaiskasvatuksen perusteissa* määritellään toiminnan taustalla olevan oppimiskäsityksen perustuvan muun muassa ajatukseen lapsista aktiivisina toimijoina, jotka ovat luonnostaan uteliaita ja aktiivisia samalla kun korostetaan sitä, että lapset oppivat aina oman kokemusmaailmansa ja mielenkiintonsa perustalta. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2018, 21–22.) Nämä ja oppimisen kokonaisvaltaisuutta ja toiminallisuutta korostavat lähtökohdat ovat kuin suoraan Rousseaulta lainattuja periaatteita. Toki erojakin löytyy. Esimerkiksi Rousseau ei varmasti olisi kovinkaan innoissaan nykyisenmuotoisesta alakoulusta – puhumattakaan ylemmän asteen kouluista – joka kaikista uudistuksista huolimattakin on yhä hyvin tietopainotteisesti suuntautunut. Näyttää siltä, että kasvatusteoriatamme määrittelevät yhä enemmän yhteiskunnan tarpeet kuin lasten oma maailma tai heidän tarpeensa. Eihän Rousseaukaan kokonaan kieltänyt tulevaisuuden vaikutusta lasten ja nuorten kasvatukseen, varsinkin nuoruusvuosien kasvatuksessa ja opetuksessa tämä saa korostuneen aseman hänenkin kasvatuskonseptiossa. Vaikka lasten ja nuorten kasvatuksessa tulisi lähteä ensisijaisesti nykyhetkestä ja lasten tarpeista lähtien, tämä ei merkitse sitä, että kasvatuksen suuremmat ja keskeisemmät päämäärät voitaisiin unohtaa. (Värri 2004, 27–28). Kasvattajien, kuten myös yleensäkin kasvatusteoriatjärjestelmien, tulisi kysyä itseltään, mitä kasvatuksella oikeastaan tavoitellaan ja miksi.

Miksi lapset tarvitsevat kasvatusta? Tähän Rousseau hakee vastauksen lasten luonnon vielä vaillinaisesta kehitystasosta ja heikkoudesta: lapsi on herkkä ja heikko, hän tarvitsee syntymästään asti ensiksi vanhemman, erityisesti äidin, hoivaa ja huolenpitoa, mutta myös yleisemmin kasvattajien tukea ja ohjausta. Oppimisen tulee olla mahdollisimman käytännönläheistä ja sen tulisi perustua kokemukseellisuuteen. Kasvatuksessa tärkeintä on saada lapsi itse ajattelemaan sen hetkisillä taidoilla,

tiedoilla ja kehitysasteella. Lapsi tulee ikään kuin vapauttaa sosiaalisen ihmisyhteiskunnan turmelevasta vaikutuksesta ja päästää hänen sisällään oleva luonto ja ihmisyyys valloilleen. Kasvatuksen avulla lapsi kykenee ylittämään ajan myötä luonnon asettamat kahleet ja kehittymään ihmiseksi, joka toteuttaa ja kehittää itseään sekä osallistuu täysivaltaisena kansalaisena yhteisönsä elämään ja sen kehittämiseen. Rousseau asettaakin selkeästi kasvatukselle lähitavoitteiden lisäksi etäisempiäkin päämääriä, vaikka hän samalla varoittaa meitä siitä, etteivät siihen liittyvät etätavoitteet saisi johtaa liikaa kasvatusta. Kasvatuksessa on toisaalta lähdettävä yksilöllisestä lapsesta käsin ja tuettava hänen kulloisiakin kasvuprosessejaan. Toisaalta hänen tulee myös kasvaa yhteiskunnan jäseneksi, mikä tulee myös kasvatuksessa ottaa huomioon. Tämä yhteiskuntaan ja maailmaan sosiaalistava kasvatusta alkaa kuitenkin rousseaulaisessa kasvatuksessa vasta kun nuori on tullut 15 vuoden ikään.

Kasvattajan velvollisuudet ja vastuut ovat suuret. Kasvattajilla on oltava näkemys siitä, mitä kasvatustoiminnalla halutaan saada aikaan. Vain näin he voivat ensinnäkin ratkaista sen, mitä kasvatuksen kulloinkin tulisi sisältää ja saada lapset tekemään juuri niitä asioita, jotka he kokevat lasten kasvun ja kehityksen kannalta tärkeiksi. Rousseau mukaan lapselle on annettava kaikkea juuri lapsen tarvitsema määrä. Liika auttaminen ja puolesta tekeminen rajoittavat lapsen vapautta eivätkä tarjoa sellaisia oppimisen kokemuksia, joita lapsi tarvitsee kehittyäkseen. Tärkeää on lisäksi olla itsekään kiinnostunut niistä asioista, joihin lapsi osoittaa mielenkiintoa. Kasvattajan vastuun voi katsoa ulottuvan myös lapsen kasvun, oppimisen ja kehityksen mahdollisiin ongelma-kohtiin puuttumiseen. Tämä ei varmastikaan sodi Rousseauin luonnollisen kasvatuksen periaatteita vastaan. Ammattitaitoisen kasvattajan moraalinen koodisto antaa kasvattajille myös oikeuden käyttää valtaa kasvatteihinsa nähden, kunhan tämän vallankäytön, kuten kaiken muunkin ohjaus- ja kasvatustoiminnan, tähtäimessä on kasvatin etu ja paras.

Menemättä tässä syvemmälle Rousseauin kansalaiskasvatuksen kysymyksiin voidaan todeta, että viime kädessä yksi rousseaulaisen kasvatuksen keskeinen etätavoite on juuri itsenäiseksi ja aktiiviseksi kansalaisyhteiskunnan jäseneksi kasvaminen. Tavoitteena on kasvaminen kansalaiseksi, joka kykenee toiminnallaan edistämään sekä itsensä, kanssaihminen että yhteiskunnan hyvää. Rousseau ei oleta siis yhteiskuntatulkinnassaan eikä pedagogiassaan ihmisten hylkäävän modernia yhteiskuntaa sinänsä, vaikka hän sitä kovasanaisesti kritisoikin. Pikemminkin hän näkee ihmisten vapauden ja ihmisyyden täydellistymisen mahdollistuvan vain yhteiskunnallisessa kontekstissa, joskin tämä vaatii jatkuvaa uudistumista ja pyrkimystä irtautua yhteiskuntia vaivaavista negatiivisista piirteistä. Historiassa ei voida mennä taaksepäin, joten mikään puhdas paluu luontoon ei tarjoa ihmisille ja yhteiskunnalle todellista ratkaisua käsillä oleviin ongelmiin. (Lähde 2005; Kontio 2012, 181.)

Menneisyyden ja menneen ajan kasvatusteorioiden ja käytäntöjen tuntemuksen avulla voimme hahmottaa paremmin nykyisiäkin kasvatukseen liittyviä ideologioita ja käytänteitä. Tämän vuoksi esimerkiksi Rousseauin ajatusten ääreen on hyvä pysähtyä. Voi esimerkiksi pohtia, mitä Rousseau sanoo kasvatuksen päätavoitteista. Rousseau (1762/1933, 20–21) nimittäin toteaa päämäärän olevan ihmisyyteen ja elämään kasvattaminen pikemminkin kuin kasvattaminen ja kouluttaminen kapea-alaisesti tiettyihin ammatteihin. Rousseau korostaa *Émilien* sivuilla useaan otteeseen, että kasvatuksen tulee tähdätä kasvatin kasvattamista elämää varten! Rousseauin mukaan ihmisillä, joilla on elämän vaatimat ominaisuudet ja valmiudet, on myös kyky käyttää ja soveltaa näitä elämän vaatimusten mukaisesti ja myös kyky uudistaa elämänsä puitteita tarvittaessa. Tältä pohjalta voidaan esimerkiksi kysyä, eikö meidän aikamme, jossa mikään ei tunnu olevan varmaa eikä pysyvää, tarvitse juuri tällaista

laaja-alaista lapsia ja nuoria kaikella tavalla voimauttavaa kasvatusta ja koulutusta? Onko meidän aikamme kasvatustilanne ja opetus tällaista eri tasoilla? Jos ei ole, miten sitä saataisiin muutettua tähän suuntaan?

Lähteet

- Rousseau, Jean-Jacques 1755/2000. *Tutkielma ihmisten välisen eriarvoisuuden alkuperästä ja perusteista*. Suom. V. Keynäs. Tampere: Vastapaino.
Alkukielellä *Un Discours sur l'Origine et les Fondemens de l'Inégalité parmi les Hommes*
URL: <https://philosophie.cegeptr.qc.ca/wp-content/documents/Discours-sur-lin%C3%A9galit%C3%A9-1754.pdf> (luettu 28.5.2020).
- Rousseau, Jean-Jacques 1762/1933. *Émile eli kasvatuksesta*. Suom. Jalmari Hahl. Porvoo: WSOY.
Alkukielellä *Émile ou De l'éducation* URL: http://www.ac-grenoble.fr/PhiloSop-hie/old2/file/rousseau_emile.pdf (luettu 28.5.2020).
- Rousseau, Jean-Jacques 1762/1998. *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet* 4.p. Suom. J.V. Lehtonen. Hämeenlinna: Karisto.
Alkukielellä *Du contrat social ou principes du droit politique* URL: <https://www.rousseauonline.ch/pdf/rousseauonline-0004.pdf> (luettu 28.5.2020).

Kirjallisuus

- Aissaoui, Alex 2009. Jean-Jacques Rousseau: Kansainvälisen politiikan teoreetikko. *Kosmopolis* 39 (4), 9–26.
- Aissaoui, Alex 2007. Rousseau – vähän tunnettu kansainvälisen politiikan klassikko. *Tieteessä tapahtuu* 25 (6), 33–36.
- Bardy, Marjatta 1996. *Lapsuus ja aikuisuus – kohtaustilana Émile*. Helsinki: Stakes.
- Berlin, Isaiah 2017 [1956]. *The Age of Enlightenment. The Eighteenth-Century Philosophers*. Oxford: The Isaiah Berlin Literature Trust.
- Borchert, Donald, M. (toim.) 2006. *Encyclopedia of Philosophy* 2. painos. New York: Macmillan.
- Burch, Ruth, A. 2017. On Jean-Jacques Rousseau's Ideal of Natural Education. *Dialogue and Universalism* 27 (1), 5–14.
- Chazan, Pauline 1993. Rousseau as psycho-social moralist: the distinction between amour de soi and amour-propre. *History of Philosophy Quarterly* 10 (4), 341–354.
- van Crombrugge, Hans 1995. Rousseau on Family and Education. *Pedagogica Historica. International Journal of the History of Education* 31 (2), 445–480.
- Eriksson, Gunnar 1997. Har vetenskapernas framsteg bidragit till moralens höjande? *Lychons* 1997, 103–117.
- Friedlander, Eli 2004. *J. J. Rousseau: An Afterlife of Words*. Harvard: Harvard University Press.
- Iisalo, Taimo 1988. *Kouluopetuksen vaiheita: keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouluihin*. Helsinki: Otava.
- Johnson, Laurier, M. 2012. *Locke and Rousseau – two Enlightenment Responses to Honor*. New York: Lexington Books.

- Kemppinen, Lauri 2020 [2005]. Elämän kolhimat koulu-uudistajat – ajatuksia kasvatusideologian ja elämäkokemusten välisestä yhteydestä. *Kasvatuksen historian ENSYklopedia*. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura.
- URL: <http://www.kasvhistseura.fi/sites/kasvhistseura.fi/files/artikkelin%20pdf.pdf> (luettu 1.5.2020).
- Kontio, Kimmo 2012. *Luonto ja sivistys Jean-Jacques Rousseau'n kasvatustajattelussa tutkielma: Émilestä*. Tampereen yliopiston acta universitatis ouluensis e scientiae rerum socialium 128.
- Kylmäkoski, Merja 2001. Itserakkaus ja itsensä rakastaminen Rousseau'n tekstissä. *niin & näin* 8 (3), 14–189.
- Lehtonen, J.V. 1998. *Johdanto*. Teokseen *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet*. Karisto: Hämeenlinna. 4.p, 5–33.
- Love, Ronald, S. 2008. *The Enlightenment*. London: Greenwood Press.
- Lähde, Ville 2005. Rousseau inhimillisen elämän perusluonteesta. Teoksessa Haukioja, Jussi & Räikkä, Juha (toim.) *Elämän merkitys. Filosofisia kirjoituksia elämästä*. Helsinki: UNIpress, 57–70.
- Niemelä, Jari 1998. *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. Historiallisia tutkimuksia 1999: Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Niiniluoto, Ilkka 2011. Progress by Enlightenment: Fact or Fiction? *Temenos* 47 (1), 97–110.
- Oelkers, Jürgen 2014. *Jean-Jacques Rousseau*. London: Bloomsbury.
- Okin, S.-M. 1979. *Women and Western Political Thought*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Paalasmaa, Jarno 2016. *Maailman parhaat kasvatustajatuokset*. Helsinki: Into.
- Reuter, Martina 2017. Jean-Jacques Rousseau and Mary Wollstonecraft on the imagination. *British Journal for the History of Philosophy* 25 (6), 1138–1160.
- Parry, Geraint 2011. *Émile: Learning to Be Men, Women, and Citizens*. Teoksessa Riley, Patrick (ed.) *The Cambridge Companion to Rousseau*. Cambridge: Cambridge University Press, 247–271.
- Riley, Patrick 2011. Introduction: Life and Works of Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Teoksessa Riley, Patrick (ed.) *The Cambridge Companion to Rousseau*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–7.
- Shell, Susan M. 2011. Nature and the Education of Sophie. Teoksessa Riley, Patrick (ed.) *The Cambridge Companion to Rousseau*. Cambridge: Cambridge University Press, 272–301.
- Schildt, Göran 2002. *Människor och gudar. Om jagupplevelsens förvandlingar*. Keuruu: Söderströms.
- Sihvola, Juha 1998. *Toivon vuosituhat. Eurooppalainen ihmiskuva ja suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuus*. Jyväskylä: Atena.
- Suortti, Juhani & Mutanen, Aino 1997. *J. J. Rousseau ja Émilien filosofia*. Oulun yliopiston Kajaanin opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja. Sarja A, Tutkimuksia 15.
- Tolonen, Juha 1992. Jean-Jacques Rousseau. Teoksessa Kanerva, Jukka (toim.) *Platonista Bakuniniin. Poliittikan teorian klassikoita*. Helsinki: Yliopistopaino, 121–135.
- Vakkuri, Minna 2006. *Jean-Jacques Rousseau ja naisen asema*. Tampere: Pilot-kustannus Oy.

Värri, Veli-Matti 2004. *Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään* 5. painos. Tampere: Tampere University Press.

Warner, J.M. 2015. *Rousseau and the Problem of Human Relations*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

YTM, KK Terhi Katajamäki on Suomen historian jatko-opiskelija Turun yliopistossa.

KL Juhani Tähtinen on erikoistutkija Turun yliopistossa.